

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

В. В. Гриненко, Х. І. Калашнікова

«ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

(для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальності

281 – Публічне управління та адміністрування)

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2020

Гриненко В. В. Європейська інтеграція та міжнародні відносини : конспект лекцій для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальності 281 – Публічне управління та адміністрування / В. В. Гриненко, Х. І. Калашнікова; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020 – 106 с.

Автори : канд. екон. наук, доц. В. В. Гриненко,
канд. екон. наук, доц. Х. І. Калашнікова

Рецензент

С. І. Плотницька, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою менеджменту і публічного адміністрування,
протокол № 1 від 30 серпня 2018 р.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Тема 1 Процес Європейської інтеграції та його витоки.....	7
Тема 2 Органи та інститути ЄС.....	18
Тема 3 Політика Європейського Союзу в різних секторах економіки...	29
Тема 4 Політика ЄС щодо своїх громадян	45
Тема 5 Горизонтальні політики ЄС	57
Тема 6 Зовнішня політика ЄС.....	71
Тема 7 Розширення Європейського Союзу та перспективи вступу до ЄС	86
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Однією з основних особливостей економічного розвитку європейських країн в останні десятиріччя є посилення інтеграційних процесів. Об'єднання зусиль декількох тісно пов'язаних між собою країн відкриває перед ними великі можливості в багатьох напрямках розвитку. Разом з тим, сама сутність інтеграційного об'єднання передбачає певні обмеження суверенітету кожної країни-учасниці за рахунок висування загальних вимог. До країн-кандидатів на вступ до ЄС також висувається низка вимог, які необхідно задовольнити. Розуміння основних принципів функціонування Європейського Співтовариства, засад його організації полегшує адаптацію країни-кандидата до вимог ЄС і покращує шанси на вступ.

Мета викладання дисципліни «Європейська інтеграція» – формування системи теоретичних знань та навичок з питань європейської інтеграції, аналізу впливу різних форм співробітництва та членства країн ЄС на розвиток національної економіки.

Для досягнення мети викладання навчальної дисципліни необхідне вирішення таких основних завдань:

- ознайомитися з особливостями участі в інтеграційних процесах європейських країн і розширення кордонів європейської інтеграції;
- розглянути історичні умови та причини створення інститутів ЄС, еволюції їх форм, цілей, функцій, повноважень, норм і правил діяльності;
- вивчити етапи та процедуру ухвалення рішень ЄС;
- дослідити особливості спільної політики ЄС в різних секторах економіки: промислової, підприємницької, транспортної, енергетичної, сільськогосподарської політики ЄС та політика щодо рибальства;
- провести діагностику особливостей науково-технічної інтеграції країн ЄС, інституційних основ та особливостей функціонування Європейського дослідницького простору;

- сформувати спільну політику ЄС стосовно захисту прав споживачів товарів і послуг;
- дослідити основні широкі галузі економічної та соціальної діяльності ЄС в рамках горизонтальної політики – регіональний розвиток, соціальний прогрес, оподаткування, конкуренцію та захист довкілля;
- розглянути організаційно-комерційні принципи, правила, норми, форми і методи здійснення міжнародного обміну, механізм та інструменти торговельної політики ЄС;
- визначити різноманітні аспекти міжнародної політики Європейського Союзу, зокрема політики надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, зовнішніх відносинах цього інтеграційного об'єднання з рештою країн світу;
- розглянути основні напрями та внутрішнє забезпечення процесу співробітництва України і Європейського Союзу;
- визначити пріоритети євроінтеграційної політики України та особливості її реалізації.

Предметом дисципліни є вивчення особливостей участі в інтеграційних процесах європейських країн, можливостей розширення кордонів європейської інтеграції та наслідків участі країни в інтеграційних процесах.

Самостійна та індивідуальна робота студентів з дисципліни «Європейська інтеграція» складається з:

- ознайомлення з основними поняттями теми;
- вивчення рекомендованих літературних джерел;
- огляду періодичної літератури з конкретних питань тем;
- складання структурно-логічної схеми тем, що вивчаються;
- підготовки опорного конспекту;
- схематичного зображення окремого матеріалу;
- складання порівняльних таблиць;

- відповідей на запропоновані тестові завдання і складання нових тестів;
- розгляд запропонованих ситуаційних завдань за темами курсу та складання нових.

Після вивчення курсу «Європейська інтеграція» студенти зможуть:

- визначити структуру та суттєві елементи Європейського Союзу;
- охарактеризувати діяльність органів та інститутів ЄС;
- обґрунтувати необхідність здійснення регіональної політики;
- проаналізувати процес переходу до європейського внутрішнього ринку;
- визначити джерела фінансування бюджету ЄС;
- проаналізувати сутність, напрями та інститути спільної політики ЄС у галузі науково-технологічного розвитку;
- назвати особливості впровадження спільних політик ЄС;
- виявити шляхи наближення України до ЄС;
- розробити стратегію інтеграції України до Європейського Союзу через транскордонне співробітництво.

ТЕМА 1 ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЙОГО ВИТОКИ

Суть, форми і стадії економічної інтеграції. Історія створення Європейського Союзу. Основні етапи створення і розвитку Європейського Союзу. Європейський внутрішній ринок. Європейський валютний союз.

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі.

Першою хронологічною сходинкою є зона вільної торгівлі, яка виникає тоді, коли група країн скасовує обмеження на взаємну торгівлю, але разом з цим кожна країна-учасниця зберігає свою власну систему тарифів і квот на торгівлю з третіми країнами.

Наступною сходинкою міжнародної економічної інтеграції є митний союз – утворюється тоді, коли країни-учасниці усувають будь-які обмеження на взаємну торгівлю, а також вводять спільну систему тарифів і квот по відношенню до третіх країн. Таким чином, митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією при повній ліквідації митних податків в межах митного союзу і створенні єдиного зовнішнього митного тарифу.

Митний союз перетворюється у спільний ринок з усуненням будь-яких обмежень на переміщення товарів, послуг, а також виробничих факторів – капіталу і робочої сили.

Побудова спільного ринку повинна завершитися створенням єдиного економічного, правового та інформаційного простору і дати імпульс для переходу до нової сходинки економічної інтеграції – економічного союзу, ознаками якого є: ліквідація будь-яких торговельних обмежень і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики; вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та громадян; жорстка координація економічної, фінансової та

соціальної політики.

Економічний і валютний союз – найвища сходинка економічної інтеграції – передбачає проведення єдиної валютної політики, введення єдиної валюти, створення нового інституту – Єдиного Центрального банку, який разом з Центральними банками країн-учасниць створить єдину систему Центральних банків країн, що входять до економічного і валютного союзу.

У світі існує багато інтеграційних об'єднань, але на сьогоднішній день лише одна інтеграційна група країн реально пройшла чотири із зазначених етапів і досить тісно наблизилася до остаточного створення економічного і валютного союзу – це Європейський Союз.

Європейцям потрібно було пережити дві світові війни, перш ніж задуматися над необхідністю об'єднання своїх країн на зовсім нових засадах. Першим про необхідність створення «свого роду Сполучених Штатів Європи» заявив у 1946 р. Прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчіль у своїй історичній промові в Цюріху (Швейцарія).

Чинники європейської інтеграції, які мали місце після II Світової, війни наступні:

- курс на мирний розвиток країн Європи, післявоєнну відбудову економіки країн;
- прагнення контролювати Німеччину шляхом залучення її до Європейського Співтовариства;
- спрямування на підвищення свободи і мобільності, особливо свободи руху людей, товарів, капіталу з метою кращого розвитку продуктивних сил та розширення ринків;
- сподівання досягти економічного добробуту як гарантії демократії;
- прагнення до переосмислення ролі Європи, побудованої на демократичних засадах;
- прагнення європейців до самоутвердження у стосунках із новими супердержавами і сподівання на посилення європейського потенціалу в рамках співтовариства.

До основних факторів, що зумовлюють розвиток чи стагнацію інтеграційних процесів, належать: позиція країн-членів, економічні та соціальні рамкові умови, зовнішнє політичне та економічне оточення тощо. Влітку 1947 р. почав діяти американський план Маршалла, метою якого було сприяння прискореному відродженню економіки Європи. Допомогу було запропоновано всім державам континенту, проте прийнята вона була лише тими країнами, які в подальшому стали називатися Західною Європою. Для розподілу допомоги згідно з планом Маршалла у 1948 р. було засновано Організацію Європейського Економічного Співробітництва (яку згодом було перейменовано в Організацію Економічного Співробітництва та розвитку), а в 1949 р. було створено Раду Європи (це об'єднання 40 країн, що займається переважно питаннями освіти і культурного співробітництва). У 1948 р. почав діяти митний союз країн Бенілюксу, який об'єднав Бельгію, Нідерланди та Люксембург.

Перші конкретні кроки на шляху до нового союзу було зроблено завдяки французам Жаку Моне та Роберту Шуману, яким належить ідея і план створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Це відбулося 9 травня 1950 р. і відтоді ця дата відзначається як День Європи. В основу створення ЄОВС було закладено ідею про передачу управління виробництвом вугілля та сталі єдиному наднаціональному органу, а метою стало переведення ключових галузей військової індустрії під міжнародний контроль (аби запобігти підготовці до нової світової війни).

Основні етапи розвитку європейської інтеграції:

- 1) 18 квітня 1951 р. – підписання Договору про ЄОВС між шістьма країнами (Франція, Італія, ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург);
- 2) 23 липня 1952 р. – набуває чинності договір про ЄОВС;
- 3) 27 липня 1952 р. – підписання Договору про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС);
- 4) 5 травня 1955 р. набуває чинності Паризький договір;

5) 23 березня 1957 р. – в Римі відбулося підписання Договорів про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євратом) (так звані «Римські Договори»).

б) 1 січня 1958 р. – Римські Договори набрали чинності.

7) 1967 р. – злиття виконавчих органів трьох Співтовариств (ЄОУС, ЄЕС, Євратом), в результаті чого була створена базова структура Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), яка пройшла в своєму розвитку декілька етапів і трансформувалася в Європейський Союз. Головною метою Співтовариства було створення єдиного економічного простору). Початок 1993 р. – створення Внутрішнього (Спільного) ринку – простору без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечено чотири свободи (свобода пересування товарів, послуг, робочої сили і капіталу).

9) 1992 р., нідерландське місто Маастрихт – підписання Маастрихтського Договору про створення Європейського Союзу, який набрав чинності 1 листопада 1993 р.

10) ухвалення 13 грудня 2007 р. на міжурядовій конференції в Лісабоні нового Договору – Лісабонського Договору про реформу Європейського Союзу, який після ратифікації всіма країнами-членами ЄС набув чинності в грудні 2009 р. Він ставить ЄС на нову договірну основу і має зробити його демократичнішим, прозорішим і ефективнішим.

Принцип «Functional spillover» є результатом припущення, що регіональна інтеграція якогось одного сектора зумовлює інтеграцію інших секторів. За принципом «functional spillover» запровадження, наприклад, єдиного внутрішнього ринку тягне за собою створення монетарного союзу, що є неодмінною умовою його успішного функціонування.

Принцип «Political spillover» передбачає, що інтеграція одного з секторів економіки веде до зміщення центру активності різних політичних, економічних і соціальних сил від національного в бік європейського рівня. Внаслідок

розширення та поглиблення рівня інтеграції, що є результатом «political spillover», дедалі більше рішень приймається на наднаціональному рівні в ЄС, причому визначальний внесок в їх ухвалення робить Європейська Комісія. Маастрихтський договір – документ, підписанням якого започатковано Європейський Союз. Договір передбачає проведення країнами-членами загальної економічної та валютної політики і введення єдиної валюти. Крім того, цілями Маастрихтського договору є введення європейського громадянства, розширення повноважень Європарламенту, перехід до загальної зовнішньої політики, загальної політики з безпеки, а також істотне розширення співробітництва в економічній і соціальній сферах.

Амстердамський договір був укладений і підписаний в результаті проведення конференцій в Туріні (1996 р.) і Амстердамі (1997 р.) і фактично є новою редакцією Договору про Європейський Союз. До Амстердамського договору внесені зміни, що передбачають: здійснення протягом п'яти років заходів щодо забезпечення вільного руху громадян країн-членів в межах ЄС; активізацію соціальної політики ЄС; підвищення ролі Європарламенту в розвитку законодавства ЄС.

Поняття «Європейський Союз» (ЄС) сьогодні майже завжди пов'язується з Маастрихтським договором 1992 р. під назвою «Договір про Європейський Союз», який і заснував ЄС у правовому сенсі.

Суттєві елементи та положення Договору про ЄС:

1. Спільні положення.
2. Положення про зміни в ДЄСПв, Договорі про ЄСВС та Договорі про Євратом – перша колона.
3. Положення про спільну зовнішню політику та політику безпеки – друга колона.
4. Положення про співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах – третя колона.
5. Положення про посилення співпраці («гнучкість»).

6. Прикінцеві положення.

7. Договір про ЄС включає також численні протоколи, які є додатком до Договору і мають таку саму юридичну силу.

8. У заключному Амстердамського договору міститься загалом 51 заява з тих, які були прийняті урядовою конференцією, та 8 заяв, які ця конференція взяла до відома.

Договір реформування або Лісабонська угода – нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу. Офіційно іменується Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти (англ. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community). Новий договір покликаний замінити європейську конституцію, прийняття якої практично провалилося. Угода містить положення про інституційну реформу в Євросоюзі. Передбачається створення посади Президента ЄС, який обиратиметься на 2,5 років і презентуватиме ЄС на міжнародних заходах. Договір містить положення про скорочення кількості єврокомісарів і депутатів Європарламенту. Європейські керівні інституції набрали більшої повноти влади у вирішенні загальних питань. До них відносять безпеку, боротьбу зі зміною клімату та міграційні проблеми. Всі дипломатичні функції опинилися в руках верховного представника Євросоюзу з зовнішньої політики. Формально новий договір не є конституцією – у ньому немає згадки про гімн чи прапор. Але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – євроконституції. Основні реформи:

– введені посади президента і вищого представника із закордонної політики і спільної безпеки з адміністративними повноваженнями, з метою єдиного представництва і єдності поглядів ЄС на зовнішній арені;

– голосування за кваліфікованою більшістю (необхідно мати 55% країн-членів, які представляють не менше 65 % населення ЄС для прийняття рішення) почнеться з 2014 р., з врахуванням «компромісу Іоаніна», який дозволяє до 2017

р. будь-якій групі країн-членів ЄС (не менше чотирьох) вимагати нового обговорення текстів офіційних документів;

– посилена роль національних парламентів. Законодавчі пропозиції Європейського Союзу («зелені книги», «білі книги», комунікації і законодавчі програми) відтепер скеровуються в національні парламенти для їх детального вивчення і тільки після цього виносяться на прийняття в ЄС;

– кількість депутатів Європейського Парламенту мала зменшитися з 785 до 750, починаючи з 2009 р., тобто після виборів до Європарламенту. Кількість депутатів визначається за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів;

– Європейська група набула статусу офіційного органу ЄС, наділеного функцією координації економічних політик країн-членів зони євро;

– в Європейському Суді створено три додаткові посади генеральних адвокатів, з яких одну займає представник Польщі, що було зроблено на вимогу останньої;

– Хартія основних прав, яка набрала чинності в усіх країнах-членах Європейського Союзу, окрім Великої Британії і Польщі, визначає обов'язковість дотримання прав людини;

– стосовно контролю за імміграцією в проекті договору вказано, що ЄС розвиває політику, спрямовану на «забезпечення контролю осіб і ефективне спостереження перетину зовнішніх кордонів».

Істотне значення для функціонування ЄС набуває ст. 32 Договору про ЄС щодо того, що «Європейський союз стає правосуб'єктним». ЄС, за ст. 188L Римського договору, дістає змогу укладати міжнародні договори у всіх сферах його компетенції в чотирьох випадках: якщо це передбачено основоположними договорами ЄС; якщо того вимагає досягнення цілей, зазначених у договорах; якщо того вимагає юридично обов'язковий документ ЄС; якщо цей договір може «вплинути на загальні правила ЄС або змінити їх. До того ж держави-члени ЄС мають право укладати будь-який міжнародний договір за умови, що він не

суперечить угодам, підписаним ЄС або не належить до зони компетенції Союзу.

Структуру Європейського Союзу зображали у вигляді античного храму, в основі якого знаходяться три «колони». Першою колоною, після підписання Амстердамського договору (2 жовтня 1997 р.), згідно з положенням колишнього Договору про ЄЕС та теперішнього Договору ЄСпв (а також договорів про ЄОВС та Євратом), є Європейське Співтовариство. Перша колона є серцевиною і каркасом процесу інтеграції і охоплює такі сфери: громадянство ЄС, митний союз, внутрішній ринок, спільна сільськогосподарська політика, економічна і монетарна політика, торгівельна політика, освітня, молодіжна та культурна політика, політика у сфері охорони здоров'я, транс'європейські мережі, промисловість, дослідження і технологічний розвиток, навколишнє середовище та ін.

Друга колона – Спільна політика з питань безпеки та зовнішніх відносин (СПБЗ) – ґрунтується на Європейському політичному співробітництві (ЄПС), яке існує з початку 70-х рр. Основні цілі СПБЗ:

- обстоювання спільних цінностей, основоположних інтересів, незалежності ЄС та його недоторканості;
- зміцнення безпеки ЄС;
- збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки;
- сприяння міжнародному співробітництву;
- розвиток та зміцнення демократії та правової держави;
- забезпечення прав людини та громадянських свобод;
- оборонна політика та політика у сфері безпеки.

Третьою колоною є співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах (СОППК). До основних завдань СОППК належать:

- високий рівень безпеки;
- спільні дії країн-членів ЄС у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах;

- подолання та запобігання проявам расизму і ворожнечі до іноземців;
- профілактика і боротьба із злочинністю (тероризмом, торгівлею людьми, наркотиками, зброєю та ін.);
- співпраця між поліцейськими, митними та іншими уповноваженими органами країн-членів ЄС;
- співробітництво між органами юстиції;
- гармонізація кримінального законодавства країн-членів ЄС.

Символічним «дахом» античного храму виступав Європейський Союз – зведення законів і регулюючих актів для впровадження в життя головних напрямів співробітництва.

Лісабонським договором проведено переформатування структури ЄС. Так, скасовано започатковану Маастрихтським договором три стовпову структуру. ЄС перетворився на єдину інтеграційну систему та отримав широку міжнародну правосуб'єктність (ст. 32 Договору про ЄС (далі – ДЄС) в редакції Лісабонського договору). Разом із тим відмова від трьох опор не відхиляє застосування різноманітних методів управління у різних сферах предметної компетенції. Лісабонський договір вирізняє близько 30 таких сфер, що розпадаються на кілька «підсфер». З огляду на це по суті ЄС складається з 20–30 «стовпиків». Разом із тим деякі складові збереглися, зокрема йдеться про відсутність юрисдикції судових органів ЄС в сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки, внаслідок чого Суд ЄС позбавляється можливості контролювати дії держав-членів, що впливають із зобов'язань із підтримки порядку, безпеки та законності. Разом із тим у сфері спільної закордонної та безпекової політики зберіглася модель міждержавного співробітництва, характерного для відносин суверенних держав у площині міжнародного права. Відповідно досить проблематичною є ефективна реалізація у цій сфері принципів верховенства права ЄС та його прямої дії (ст. 24 ДЄС в редакції Лісабонського договору).

У грудні 1969 р. у Гаазі було прийнято рішення про розширення Співтовариства та поглиблення інтеграції. Так, з 1 січня 1973 р. до «шестірки»

приєдналися 3 країни, в 1981 р. – ще 1, в 1986 р. – 2, в 1995 р. – 3. З 1 травня 2004 р. відбулося найбільше розширення ЄС за всю історію його існування – до ЄС приєдналися 12 країн. Отже, сьогодні Європейський Союз нараховує 27 країн із загальною чисельністю населення понад 400 млн. чол.

Найважливіші цілі діяльності Європейського Союзу та Європейського Співтовариства, згідно з Договорами про заснування Європейських Співтовариств (ЄЕС, Євратом та ЄСВС) і Європейського Союзу є: збереження та зміцнення миру; економічне об'єднання в інтересах усіх громадян ЄС шляхом створення спільного ринку; політична єдність; соціальна єдність в межах Союзу.

Цільові настанови Договору про ЄС мають в основному політичний і декларативний характер. До першочергових цілей Співтовариства належать:

- 1) гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економіки в рамках Співтовариства;
- 2) високий рівень зайнятості;
- 3) висока ступінь соціальної захищеності;
- 4) рівність чоловіка та жінки;
- 5) стійке економічне зростання;
- 6) високий рівень конкурентоспроможності та конвергенція економічного потенціалу;
- 7) охорона навколишнього середовища та екологічна безпека;
- 8) покращення якості життя;
- 9) економічна та соціальна згуртованість громадян;
- 10) невисокий рівень інфляції;
- 11) підтримка економічної політики, яка ґрунтується на принципі відкритої ринкової економіки та вільної конкуренції.

Для реалізації поставлених цілей Європейське Співтовариство має виконати наступні завдання: створення спільного ринку; створення економічного і валютного союзу; здійснення політики та сукупності заходів, які отримали назву «види діяльності Співтовариства».

До основних видів діяльності Співтовариства згідно з Договором про заснування Європейського Співтовариства належать: скасування мита та квот між країнами-членами; спільна торгівельна політика; створення та розвиток внутрішнього ринку; спільна сільськогосподарська політика; спільна транспортна політика; соціальна політика; екологічна політика та ін.

У Договорі про заснування Європейського Співтовариства відсутні загальні положення щодо виняткових повноважень Співтовариства та його конкуруючих повноважень, які розподіляються між ним та країнами-членами ЄС.

ТЕМА 2 ОРГАНИ ТА ІНСТИТУТИ ЄС

Європейські інституції. Європейська Комісія. Рада міністрів ЄС. Європейський Парламент. Європейський суд. Європейська рада. Інші органи ЄС. Процес ухвалення рішень у Європейському Союзі. Бюджет ЄС.

Для виконання завдань, що зафіксовані в Договорах про заснування Європейських Співтовариств, була створена ціла низка європейських інститутів. Основними дійовими особами європейської інтеграції є головні органи Спільноти, які в договорах зветься «інституціями» та «консультативними органами». Розглянемо їх в тому порядку, в якому вони беруть участь у процесі ухвалення рішень у Союзі: Європейська Рада, що встановлює цілі спільних політик; Європейська Комісія, яка вносить пропозиції щодо рішень, які слід ухвалити; Економічно-соціальний комітет та Комітет регіонів, котрі дають свої висновки щодо зазначених рішень; Європейський Парламент та Рада міністрів, що затверджують рішення; Суд та Рахункова палата, які контролюють законність цих рішень.

Європейська Рада не була передбачена в Римських Договорах редакції 1957 р., вона виникла лише в 1974 р., після Паризької конференції голів держав і урядів країн-членів, як головний політичний орган та складається з глав держав ЄС та президента Європейської Комісії. Європейська Рада є «архітектором» європейської конструкції та надає Союзові необхідного імпульсу для розвитку, визначає для нього загальні політичні настанови та розв'язує найважливіші проблеми структурного характеру. Оскільки Європейська Рада є місцем, де можуть укладатися комплексні домовленості, вона часто діє як апеляційний орган стосовно політично й економічно важливих справ, розв'язання яких гальмується на міністерському рівні. Ця інституція започаткувала колективну відповідальність лідерів європейської дипломатії стосовно основних європейських і світових проблем.

Європейська Комісія (до 1993 р. – Комісія Європейських Співтовариств) – виконавчий орган ЄС. Має в своєму складі 20 членів, яких обирають терміном на п'ять років за згодою урядів держав-членів, але повністю незалежні від них в своїй діяльності, і які не можуть протягом цього періоду обіймати ніяких інших посад. Роль Комісії полягає в забезпеченні виконання міжнародних договорів, які регулюють заснування та розвиток Європейського Союзу (раніше Європейських Співтовариств). З цією метою Комісія висуває необхідні законодавчі ініціативи, які потім приймають форму постанов і директив, і після цього контролює їх запровадження у життя. Всі спільні політики, всі законодавчі акти та всі програми Спільноти законодавчі органи ухвалили за ініціативи Комісії у формі пояснювальних звернень чи законодавчих пропозицій.

Комісія є охоронцем договорів та правового доробку Спільноти (*acquis communautaire*): одним з її головних завдань є забезпечення належного застосування державами-членами положень договорів та вторинного законодавства. Для цього їй надані права наглядача, які вона застосовує за власною ініціативою чи у відповідь на запит від уряду чи скаргу від окремих осіб.

Комісія також відіграє адміністративну роль, зокрема саме Комісія імплементує рішення законодавчих органів (Ради та Парламенту) й управляє бюджетом Спільноти та різними фондами Спільноти, як-то: позиками ЄСВС, Європейським фондом керівництва сільським господарствам та гарантій, Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом, Європейським фондом розвитку, програмами з наукового та технічного розвитку. Комісія відіграє представницьку функцію, тобто забезпечує представництво Європейського Союзу в третіх країнах і багатьох міжнародних організаціях.

Економічний і соціальний комітет (ЕСК) (Брюссель) є консультативним органом в структурі ЄС та офіційним органом, який дозволяє інституціям Спільноти оцінювати та враховувати в концепцію тієї чи іншої спільної політики інтереси різних економічних і соціальних груп. Його склад формується на

пропозицію урядів держав-членів (Італія, Німеччина, Сполучене Королівство та Франція – по 24 члени; Іспанія та Польща – по 21; Австрія, Бельгія, Греція, Нідерланди, Португалія, Угорщина, Чехія та Швеція – по 12; Данія, Ірландія, Литва, Словаччина та Фінляндія – по 9; Естонія, Латвія та Словенія – по 7; Кіпр та Люксембург – по 6; Мальта – 5). Ухвалює його Рада після консультацій з Комісією. 317 його членів мають забезпечувати широке представництво різних економічних і соціальних категорій; вони добровільно поділені на три групи: група роботодавців (відома як «Група I»), яка складається з представників промисловості, банків і фінансових інституцій, федерацій транспортних операторів тощо; група робітників (відома як «Група II»), яка переважно складається з представників профспілкових організацій, та група різних інтересів (відома як «Група III»), куди входять представники сільського господарства, ремісництва, малого і середнього бізнесу, асоціацій споживачів та організацій, що представляють інші інтереси (як, наприклад, організації з питань сім'ї або довкілля). Комітет надає велику допомогу Комісії і Раді Міністрів під час підготовки законів ЄС, показуючи інтереси різних соціальних груп.

Комітет регіонів був створений відповідно до Маастрихтського договору та складається з представників регіональних і місцевих органів (ст. 263 ДЄС). 317 членів Комітету та стільки ж дублерів (національні квоти такі ж, як і в Економічно-соціальному Комітеті) на чотирирічний термін Рада призначає одноставним рішенням. Він розташований в Брюсселі і надає можливість місцевим органам влади країн-членів підключитися до законодавчого процесу в межах ЄС. Комітет надає консультації з питань, що торкаються інтересів регіонів. Із комітетом регіонів мають консультиватися Рада чи Комісія в питаннях, які стосуються настанов щодо працевлаштування, законодавства й соціальних справ, довкілля, освіти, професійного навчання, культури, охорони здоров'я, європейських мереж і структурних фондів, транскордонної співпраці та інших питань. Отже, комітет регіонів залучає регіональні й місцеві органи влади в процес ухвалення рішень та обстоює їхні інтереси щодо всіх спільних

політик, які мають до них яке-небудь відношення.

Європейський Парламент (Парламент ЄС) є його єдиною інституцією, яка має повну демократичну легітимність, тобто складається з депутатів, яких обирають шляхом прямих і загальних виборів. Кількість членів Європейського Парламенту постійно зростала через поступове розширення Спільноти/Союзу. Після розширення 2004р. кількість місць збільшено до 732, і вони розподілені так: 99 місць у Німеччині; по 78 – в Італії, Сполученого Королівства та Франції; 54 – в Іспанії та Польщі; 27 – у Нідерландів; по 24 – у Бельгії, Греції, Португалії, Угорщини й Чехії; 19 – у Швеції; 18 – в Австрії; по 14 – у Данії, Словаччини та Фінляндії; по 13 – в Ірландії та Литви; 9 – у Латвії; 7 – у Словенії; по 6 – у Кіпру, Естонії та Люксембургу; 5 – у Мальти. У зв'язку зі вступом Болгарії і Румунії до Спільноти у 2007 р. кількість місць у Європарламенті знову збільшено.

Основне завдання Європарламенту – контроль за діяльністю Комісії, ухвалення або внесення поправок до бюджету ЄС і законодавства. Ніщський договір зміцнив роль Парламенту за кількома напрямками, розширено сферу застосування процедури спільного ухвалювання рішень. Нині Парламент виконує чотири функції: законодавчу, політичну, наглядову та бюджетну. Перше завдання Європейського Парламенту, згідно з договорами, що їх заснували вихідні Спільноти, тобто консультування (коли Парламент дає свої висновки на пропозиції Комісії), було доповнене Єдиним актом 1987 р., який запровадив процедуру співпраці з Радою в багатьох рішеннях Спільноти. Законодавчу функцію Парламенту було істотно посилено Амстердамським договором, зокрема Європарламент може братиме участь у законодавчому процесі Спільноти, використовуючи власні повноваження (спільне ухвалення рішень та співпраця), має право давати чи не давати свою згоду щодо укладання певних міжнародних угод, щодо вступу нових членів, щодо структурних фондів та Фонду гуртування, а також долучатися до ухвалення рішень у визначенні, імплементації й моніторингу зовнішньої політики Спільноти. Політична функція Парламенту також дуже важлива, оскільки він представляє 375 мільйонів

громадян і є головним європейським форумом. Парламент закликає інших головних учасників, тобто Комісію й Раду, розвивати або змінювати наявні спільні політики чи ініціювати нові. Наглядову функцію Парламент здійснює передусім стосовно Комісії. Згідно з положеннями договорів, Комісія має звітувати Європейському Парламентові, захищати свої позиції перед парламентськими комісіями і на пленарних засіданнях, а також щорічно подавати до нього «Загальний звіт про діяльність Європейського Союзу». Кандидатуру Голови Комісії, а також склад Комісії в цілому має схвалити Парламент. Європейський Парламент призначає омбудсмана, уповноваженого розглядати скарги від усіх громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, які мешкають у державі-члені чи ведуть у ній свої справи, які стосуються поганого управління з боку інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції (якщо вони діють у рамках своїх повноважень) Стосовно бюджетної функції, Парламент дає свою згоду щодо всіх важливих рішень, які стосуються витрат, що їх має нести бюджет Спільноти.

Рада міністрів ЄС (Рада Європейського Союзу) – орган прийняття рішень, який складається з міністрів держав-членів і зазвичай зветься Радою міністрів або просто Радою. В його межах члени національних урядів проводять переговори, обговорюють законодавчі акти ЄС і приймають або відхиляють їх шляхом голосування. Власноруч (у кількох питаннях) чи спільно з Європейським Парламентом (нині ця практика поширюється на дедалі більшу кількість сфер) Європейська Рада ухвалює акти вторинного законодавства, спираючись на пропозиції Комісії.

Термін «Рада» є доволі абстрактним, оскільки фактично існує 16 спеціалізованих рад: рада з загальних питань, сільського господарства, економіки й фінансів, соціальної й трудової політики тощо. До складу кожної спеціалізованої ради входять відповідні профільні міністри, і вона має власний розклад нарад. Окремі ради проводять щомісячні наради, як, наприклад, спеціалізовані ради із загальних питань, зовнішньої політики та сільського

господарства тощо. Інші ради збираються на зустрічі три чи чотири рази на рік, зокрема такі, як ради з економіки й фінансів, соціальної політики, з питань транспорту та з питань бюджету. Решта рад збираються на спільні наради в робочому порядку. Це стосується рад із промисловості, енергетики, регіонального розвитку та рибальства. В окремих випадках дві або три ради проводять спільні наради. Хоча пропозиції Комісії обговорюють у перебігу спеціалізованих рад, погоджені всіма державами-членами рішення можуть ухвалювати без обговорення («пункт А» порядку денного) в рамках будь-якої спеціалізованої ради. Це зазвичай застосовується в раді із загальних питань, що до неї входять міністри закордонних справ держав-членів. Останні є головними представниками держав-членів у Раді. Головування в Раді змінюється щопівроку за принципом абетки. Отже, власне Раду та її засідання очолює міністр закордонних справ країни, що головує в ЄС. Перевагою ротаційного принципу головування є надання можливості кожній країні як найефективніше реалізовувати спільні політики на основі пропозицій Комісії, у такий спосіб стимулюючи конкуренцію серед держав-членів у досягненні цілей європейської інтеграції.

Ефективність головування фактично визначається кількістю започаткованих у цей час спільних політик.

Європейський Суд (Суд Європейських Спільнот (ЄСЄС)) засідає в Люксембурзі. Кількість суддів відповідає кількості країн-членів Європейського Союзу, ця кількість має бути непарною (наразі п'ятнадцять суддів); окрім того, до Суду входять дев'ять генеральних адвокатів, функціями яких є ґрунтовне дослідження окремих питань і публічне представлення Судові неупереджених висновків. Як суддів, так і адвокатів призначають на шестирічний термін за взаємної згоди держав-членів.

Головним завданням Європейського Суду є гарантування дотримання права в тлумаченні та застосуванні положень договорів, правових актів і відповідних рішень Ради, Парламенту або Комісії ЄС. Європейський суд

врегулює розбіжності між країнами-членами ЄС; між країнами-членами і безпосередньо ЄС; між інститутами ЄС; між ЄС і фізичними або юридичними особами, включаючи співробітників його органів. Євросуд надає висновки по міжнародним домовленостям і попереднім слуханням справ, які йому передають національні суди. Однак на останні його юрисдикція не розповсюджується. З підписанням Римських Договорів був введений примат права ЄС над національним правом країн-членів. Це означає, зокрема, що на всіх територіях, де використовується право ЄС, Європейський суд є судовим органом вищої інстанції. Звичайно, під юрисдикцію Європейського суду не підпадають галузі, які не охоплюють Римські Договори, наприклад, кримінальне законодавство.

До компетенції Суду першої інстанції (СПІ) Європейських Спільнот належить розгляд всіх заяв, поданих юридичними та фізичними особами, а також справи у сфері сільського господарства, рибальства, європейських структурних фондів (регіональних, соціальних), транспорту та державної допомоги підприємствам. Рішення Суду першої інстанції можуть бути оскаржені відповідно до положень європейського права в Європейському Суді (ст. 225 ДЄС).

Діючи як верховний суд Спільнот, Європейський Суд не лише подає всеохоплююче тлумачення права Спільнот, він також гарантує, що всі держави-члени ЄС і їхні громадяни його дотримуються. Окрім поширеної тенденції тлумачення державами-членами права Спільнот у своїх інтересах, право Спільноти є новим типом права і, як правило, ще не добре відомим. Національні судді діють як судді першої інстанції правил і поведінки, що стосуються права Спільноти. Вони мають звертатися до Європейського Суду із запитом надати попередні висновки щодо тлумачення чи оцінювання тих чи інших положень законодавства Спільноти. Застосовуючи механізм попередніх висновків, Європейський Суд відіграє роль юридичної ради, рішення якої є обов'язковими для виконання зацікавленими сторонами. Національні суди часто вдаються до таких запитів надання попередніх висновків, що й заохочує їхню співпрацю з

Європейським Судом.

Суперечки, що підпадають під необмежену юрисдикцію Суду, складаються, зокрема, зі справ, пов'язаних із недотриманням норм права Спільноти чи з тлумачення правил конкуренції, що їх передбачає Спільнота. Суд також розглядає справи, які піддають сумніву громадську відповідальність Спільноти через шкоду, завдану однією з інституцій або її персоналом під час виконання їхніх обов'язків.

Другий бюджетний договір передбачає заснування Європейської рахункової палати як органу, що здійснює зовнішній нагляд за виконанням бюджету Спільноти. Кількість її членів визначається кількістю держав—членів Спільноти, їх призначають одностайним рішенням Ради ЄС після консультацій з Європейським Парламентом. Європейська рахункова палата наглядає за рахунками всіх адміністративних витрат і прибутків Спільноти й усіх створених Спільнотою органів, таких як Європейський центр професійного навчання та Європейський фонд у справах поліпшення умов життя та праці. Палата перевіряє законність отриманих прибутків і витрат, а також стежить за фінансовим менеджментом бюджету Спільноти, особливо з боку Комісії. Європейська рахункова палата може також призначити перевірку з особливих питань і представити рішення на прохання будь-якої європейської інституції. Палата також уповноважена здійснювати розслідування щодо діяльності держави-члена, яку вона провадить від імені Європейського Союзу, зокрема щодо стягнення митних зборів або управління асигнуваннями Європейського фонду керівництва сільським господарством і гарантій.

Європейський інвестиційний банк був заснований у 1958 р. та розташований у Люксембурзі. Головною функцією Європейського інвестиційного банку є мобілізація коштів на ринках позикового капіталу для фінансування інвестиційних проектів, які сприяють розвитку ЄС. Банк також уповноважений надавати кредити третім країнам, якщо їх проекти торкаються інтересів ЄС, наприклад, будівництво шосе, портів, залізниць. Кредити третім

країнам також можуть надаватися як частина допомоги для забезпечення економічного розвитку.

Європейський валютний інститут заснований у 1994 р. та розташований у Франкфурті. Він займався підготовкою умов для введення єдиної грошової одиниці – євро. Інститут відповідав за координацію грошової політики країн-членів ЄС та за підготовку фінальної стадії переходу до Економічного і Валютного Союзу. В 1998р. Європейський валютний інститут був перетворений на незалежний Європейський Центральний банк.

Лісабонський договір вносить істотні зміни до Договору про ЄС щодо інституційної структури Союзу, яка у результаті укріплює гарантії представництва інтересів національних держав в інститутах ЄС. До системи інститутів ЄС належить Європейський парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Суд Європейського союзу, Європейський центральний банк і Європейська рахункова палата. Тим самим Договір не передбачає розмежування органів ЄС на «інституційні механізми» та «інші інститути і консультативні органи», на відміну від проекту Конституції ЄС. Європейський парламент, згідно зі ст. 9а, «здійснює законодавчі функції і функції, пов'язані з бюджетом ЄС, спільно з Радою». Парламент за суттю розширює законодавчі повноваження, оскільки його значення як законодавчого органу публічної влади прирівнюється до значення Ради ЄС, він також отримує однаковий статус з Радою ЄС щодо питань бюджету. Крім того, Європарламенту доручається обрання голови Європейської Комісії. З моменту вступу Лісабонського договору до юридичної сили зміниться система розподілу місць в Європейському Парламенті – кількість членів обмежиться 750 плюс головою Парламенту, з 2014 р. місця розподілятимуться згідно з принципом пропорційності, що «знижується»: мінімум 6 представників від держави, максимум – 96. Європейська рада, яка складається з глав держав або урядів держав-членів, Президента ЄС і голови Європейської комісії, буде відокремлена від Ради і стане повноцінним інститутом ЄС, хоча і втратить законодавчі повноваження.

Центральною фігурою Європейської Ради стане Президент, який обирається на 2,5 року і займається адміністративними аспектами діяльності ЄС і питаннями координації, а в реальності здійснює керівництво загально-європейською політикою. Водночас Рада залишиться платформою для зустрічей національних міністрів.

Законодавчий процес, що передбачає дебати і голосування, проводитиметься публічно і буде транслюватися. Зміни стосуються нової системи голосування, заснованої на принципі кваліфікованої більшості з цілого ряду питань. Слід відзначити, однак, що глави держав або урядів не ухвалюють правових актів, які були б офіційно обов'язковими для держав-членів. Дискусії, що точаться між ними, приводять до оприлюднення декларацій, які містять настанови та загальні директиви для майбутніх дій Спільноти, що мають незаперечну політичну значущість, але не мають значущості юридичної. Вони надають спільним політикам необхідного для подальшого розвитку політичного імпульсу; однак самі спільні політики формуються подальшими положеннями, ухваленими згідно з визначеними в Договорах процедурами. Цілковито іншою є ситуація у сфері спільної зовнішньої й безпекової політики, в якій Європейська Рада, крім встановлення спільних стратегій, може ухвалювати рішення щодо спільних дій чи позицій, які є політично, хоча й не юридично, зобов'язальними для держав-членів.

Правові акти Європейського Співтовариства поділяють на дві групи:

1) правові акти, що мають обов'язкову силу (регламенти, директиви, рішення);

2) правові акти, що не мають обов'язкової сили (рекомендації та висновки).

Регламент – це правовий документ загальної дії, що є обов'язковим до виконання у всіх своїх частинах і є чинним на території кожної країни-члена. Країни-члени не мають права застосовувати положення регламенту не в повному обсязі або вибірково. Так само вони не можуть уникнути необхідності дотримання положень регламенту шляхом посилення на норми та правила свого

внутрішнього законодавства.

Директива – це правовий документ обов’язкової дії для всіх країн-членів, яким вона адресована, з точки зору сформульованої в ній мети, якої необхідно досягти. Директиви підлягають імплементації країнами-членами в систему національного права.

Рішення – це правовий акт, що є обов’язковим до виконання у всіх своїх частинах для того, хто в них названий (країни-члени, окремі особи або обмежене коло осіб). Рішення є засобом урегулювання окремих питань, найчастіше використовується у сфері конкурентної політики. Рекомендації та висновки не мають обов’язкової сили. Завданням цих правових актів є привернення уваги адресата до доцільності певного типу поведінки, не пов’язуючи його при цьому правовими зобов’язаннями.

До спеціальних правових актів Європейського Союзу належать: ухвали, договори про асоційоване членство, «змішані угоди». Ухвали Ради або Європейського Парламенту стосуються, як правило, програм Співтовариства. Обов’язкову силу для членів Співтовариства має тільки зміст відповідних програм.

Договори про асоційоване членство укладаються між ЄС та третіми країнами чи організаціями та набувають сили тільки після ратифікації цими країнами чи організаціями.

«Змішані угоди» укладаються з третіми країнами чи організаціями і стосуються сфер, що не належать до виняткової компетенції ЄС. Такі угоди набувають обов’язкової сили після їх ухвалення відповідно до норм конституційного права країн-членів ЄС та країн чи організацій, що приєднуються до них.

Призначення – це акти органів співтовариства, які, згідно з ДЄСПв, є обов’язковими і для самих органів, і для країн-членів ЄС. Покликання не мають обов’язкової сили, вони покликані забезпечити раціоналізацію процедури прийняття рішень Європейським Співтовариством у цілому.

ТЕМА 3 ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В РІЗНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ

Промислова та підприємницька політики. Політика щодо досліджень і технологій. Інноваційна політика ЄС. Енергетична політика. Транспортна політика. Сільськогосподарська політика. Політика щодо рибальства.

Спільні політики формуються внаслідок інтенсивних переговорів між учасниками процесу. Аби бути прийнятною для всіх сторін (держав-членів), концепція спільної політики має більшою чи меншою мірою задовольняти національні інтереси всіх сторін (або принаймні не суперечити їм), а отже, уряди всіх держав-членів мають брати участь у процесі ухвалення рішень. Водночас така участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою. Рішення щодо фундаментальних спільних політик, запровадження яких вимагатиме ще більше поступитися національним суверенітетом, ухвалюють уряди держав-учасниць (на міжурядових конференціях), їх фіксують у договорах, які підписують уряди та ратифікують парламенти. Рішення щодо похідних спільних політик, тобто таких, що потрібні для втілення визначених в угоді цілей, ухвалюють спільні інституції, створені згідно з визначеними у відповідному договорі процедурами.

Потреба запровадження в ЄС промислової політики обумовлена необхідністю, по-перше, створення спільного ринку промислової продукції, а по-друге – подолання спільних структурних і секторальних економічних проблем. Перший і головний аспект цієї політики стосується гармонізації законодавства та стандартизації.

ЄС втручається в промисловий сектор лише для створення середовища, сприятливого чи то для зростання підприємств на внутрішньому ринку (підприємницька політика), чи то для діяльності певних промислових галузей, що стикаються зі спільними проблемами, аби дати їм можливість бути успішнішими на європейському рівні (політика в різних секторах економіки).

Завершення формування єдиного ринку в 1992 р. підштовхнуло реструктуризацію європейської промисловості. Усунення матеріальних, технічних і податкових бар'єрів торгівлі в межах Спільноти сприяло її інтенсифікації і, отже, стимулювало конкуренцію всередині Спільноти. Завдяки усуненню перешкод, що поставали перед торгівлею, підприємства можуть постачати один вид продукції для всього єдиного ринку. Жорсткіша конкуренція зумовлює вирівнювання цін національних постачальників із цінами тих іноземних постачальників, які приходять на ринки, що раніше були захищені. Усунення менш конкурентних виробників дає змогу фірмам, які залишилися, розширити свій ринок.

Таким чином вони здатні краще експлуатувати та якнайбільше посилити свої виробничі потужності, або навіть збільшити їх (ефект масштабу); поліпшити свою внутрішню ефективність, реструктуризуючи та концентруючи свою діяльність та ліпше розподіляючи людські, технічні й фінансові ресурси; поліпшити свою організацію, а також якість і розмаїття продукції, втілювати новації в процес виробництва та поновлювати асортимент продукції. Такий конкурентний тиск вже спричинив серйозні зміни в промисловості Союзу. До того ж, насамперед через технологічні причини, підвищуються темпи змін у виробничих методах та самих продуктах.

Частиною структурної політики в промисловому секторі є підприємницька політика, яка стосується не лише промислових підприємств, але й тих, що працюють в інших секторах економіки, зокрема ремісницьких, туристичних фірм і підприємств роздрібною та гуртовою торгівлі. Зокрема, Європейський Союз виробив політику щодо малих і середніх підприємств (МСП) для забезпечення їхньої ліпшої поінформованості про європейські новини (регламенти, директиви, стандарти, запрошення до участі в тендерах, науково-дослідні проекти) та про можливості, що існують на великих ринках (експорт, співпраця, концентрація).

Спільна політика щодо науково-дослідної діяльності є вкрай важливою для європейської інтеграції, її метою є координування національних політик щодо

дослідної діяльності й визначення та втілення в життя дослідницьких програм, які відповідають інтересам всієї Європи, програм, які потребують великого ринку, враховують інтереси всіх держав-членів і які вимагають таких технічних та людських ресурсів, яких держави-члени не можуть надати самостійно.

Розробка й впровадження в життя спільної політики країн ЄС у сфері науки і техніки була започаткована ще у 70-ті рр. ХХ ст., зокрема у 1973 р., після вступу до ЄС Великобританії, Ірландії та Данії, була висунута ідея створення єдиного європейського наукового простору. Наступного року Рада Міністрів ЄС затвердила першу програму спільних наукових досліджень на 1974-1977 рр., що вважається офіційним народженням спільної політики країн-членів ЄС в сфері науки й техніки. У 1982 р. була створена Європейська стратегічна програма розвитку інформаційних технологій (ЄСПРІТ), у якій були сформульовані базові принципи політики ЄС в науково-технічній сфері:

1) першорядними є так звані «до конкурентні дослідження», які, базуючись на фундаментальних, безпосередньо трансформувались би у прикладні, стимулюючи інноваційні технології;

2) спільне фінансування наукових досліджень і розробок бюджетом ЄС і підприємствами-учасниками проектів у рівній долі (50/50 %);

3) фінансування лише тих проектів, які є міжнародними, включають представників хоча би двох країн;

4) одержані в будь-якому проекті результати наукових досліджень стають загальним надбанням усіх членів ЄС. У цей же час були схвалені «критерії Райзенхубера», що визначали характер пріоритетних для ЄС досліджень, зокрема:

- наявність великих витрат, непосильних одній країні;
- реалізація проекту дає більший економічний ефект на багатосторонній основі, коли зазнають впливу різні сфери економіки в багатьох регіонах;
- позитивний вплив на створення єдиного ринку ЄС та соціальне й економічне згуртування членів співтовариства;

– сприяння координації політики у сфері науки й технологій між країнами ЄС;

– стимулювання комунікативності та мобільності науково-технічних кадрів у межах ЄС.

Сьогодні політика ЄС у науково-технічній сфері визначається, передусім, трьома основними показниками:

1) щорічні витрати на розвиток наукових досліджень і технологічних інновацій складають 4 млрд. євро, або 3,7% бюджету ЄС;

2) результати проведених досліджень і запропонованих інновацій стають надбанням усіх членів ЄС однаковою мірою, незалежно від участі країни у фінансуванні здійснюваних проєктів;

3) основним механізмом реалізації політики ЄС у сфері науково-технічного розвитку є розробка та реалізація середньо термінових рамкових програм.

Політика у сфері наукових досліджень і технологій в ЄС здійснюється на основі визначених принципів, серед яких провідними є:

– принцип субсидіарності країн-членів ЄС;

– взаємної допомоги, максимальної консолідації зусиль і концентрації наявних ресурсів усіх країн-учасниць;

– заохочення «Європейського виміру» науково-дослідницьких проєктів;

– принцип спільного фінансування, згідно якого всі проєкти фінансуються всіма країнами-членами ЄС;

– принцип загальності, який передбачає максимальну мобілізацію можливостей усіх учасників науково-інноваційної діяльності;

– принцип фінансування передінвестиційних проєктів, який дозволяє створити необхідну матеріальну базу для вільного творчого наукового пошуку, без жорсткої «прив'язки» науковців до можливостей технологізації очікуваних результатів.

На початку 2000 р. Європейською Комісією був запропонований проект створення Європейського наукового простору (ЄНП), який був затверджений Європейською Радою в тому ж році. Його особливість полягала в тому, що Європейський науковий простір проголошувався відкритим для всіх країн світу, що надавало нові можливості політиці міжнародного науково-технічного співробітництва.

Особлива увага приділялася країнам з перехідною економікою, зокрема членам СНД. Для активізації партнерства і взаємо обміну цих країн з науковими співтовариствами ЄС були створені Міжнародна асоціація сприяння співробітництву з вченими з нових незалежних держав колишнього Радянського Союзу (INTAS), Міжнародний науково-технічний центр у Москві (МНТЦ), Український науково-технічний центр у Києві (УНТЦ) та ін.

Величезне значення в ЄНП надається збереженню й нарощуванню кадрового ресурсу, поповненню його молодими талановитими вченими, заходам, спрямованим на запобігання відтоку наукових кадрів у США. Європейською Комісією був розроблений документ «Стратегія мобільності на підтримку ЄНП», у якому запропонована низка заходів по створенню сприятливих умов для вільного пересування, наукової діяльності і кар'єрного зростання вчених в кордонах Євросоюзу. Країнам Європи запропоновано збільшити на 25 % статті бюджетів на міжнародне науково-технічне співробітництво, а також забезпечити сприятливі умови для роботи іноземних дослідників у наукових закладах цих країн.

Таким чином, сучасна політика ЄС у сфері науки і техніки, спрямована на синхронізацію фундаментальних і прикладних досліджень є достатньо аргументованою і цілком виправданою.

В основу пропозицій Євросоюзу щодо нових напрямів інноваційної політики були покладені наступні чинники: відсутність серйозного прогресу в інноваційному розвитку, проблеми в зв'язку з розширенням Євросоюзу, старіння населення. Ці пропозиції сформульовані в документі «Інноваційна політика:

сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії», де виділені наступні пріоритети інноваційної політики:

- покращення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової всіх напрямків національних політик та їх інтеграції;

- стимулювання ринкового попиту на інновації та використання концепції «лідуючих» ринків, яка передбачає підтримку ринків, які є найбільш сприятливими до нововведень;

- стимулювання інновацій в держсекторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації;

- посилення регіональної інноваційної політики.

В другій половині 90-х рр. ХХ ст. уряди майже всіх західно-європейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, які спрямовані перш за все на розповсюдження нововведень. Одне з основних місць в реалізації цих програм зайняли інституційні зміни. Незважаючи на національні відмінності в підходах, можна виділити три загальні аспекти:

- 1) утворення нових адміністративних структур, які засновані на системному характері інновацій. Деякі країни (Велика Британія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. Також були внесені зміни в механізм координації – створені нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад додали питання інноваційної діяльності;

- 2) визнання на урядовому рівні інновацій є життєвою важливим чинником економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень, активізація діалогу між науковою спільнотою, промисловістю та суспільством;

- 3) використання нового механізму прогнозування та виробки пріоритетів «Передбачення» («Foresight») для формування національної інноваційної стратегії. Її мета – визначити стратегічні напрямки досліджень та інновацій, необхідні для підвищення конкурентоспроможності країни.

В Європейській Раді у 2002 р. відбулося об'єднання рад з внутрішнього ринку та промисловості та дослідницьких рад в Раді з конкурентоспроможності. В межах Єврокомісії проходять регулярні зустрічі Групи комісарів з проблем зростання, конкуренто-спроможності, зайнятості та сталого розвитку.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС із збирання, аналізу, оцінки та розповсюдження інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах та найбільш успішні приклади інноваційної політики. До них належать:

- тренди інновацій в Європі (the Trend Chart on Innovation in Europe) – розповсюдження успішних прикладів інноваційної політики;

- Європейський інноваційний таблоїд (the European Innovation Scoreboard) – щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища;

- спеціальні дослідження конкретних аспектів інноваційної політики, в тому числі відношення компаній до нововведень Інобарометр (the Inobarometer); діяльності електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики – CORDIS, в межах якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт з проектів ЄС (Technology Marketplace).

Основною опорою європейської стабільності та безпеки є енергетична складова. Енергоспоживання країн ЄС становить 17 % світового обсягу, а виробництво первинних енергоресурсів – 9 %. Країни ЄС імпортують у середньому 50 % необхідних енергоресурсів. А деякі навіть більше, як, приміром, Німеччина – 61,4 % і Австрія – 64,7 %. ЄС увозить 85 % нафти, 40 % природного газу, 35 % вугілля. Нині європейські країни забезпечують свої потреби в газі з власних ресурсів на 37 %, певну частку його додають Норвегія й Алжир. Лівову частку газу ЄС отримує з російських джерел – 29 %, що й пояснює визначену європейську політику щодо Росії.

Процес формування спільної енергетичної політики ЄС триває вже кілька десятиліть. Перші кроки в наближенні до уніфікованої енергетичної політики

європейського простору здійснено після Другої світової війни, коли у 1952 р. почало діяти Європейське об'єднання вугілля і сталі, до якого у 1957 р. долучилися Європейська спільнота з атомної енергії та Європейська економічна спільнота. Починаючи з 1974 р. Спільнота почала ставити цілі й здійснювати заходи, спрямовані на зменшення своєї залежності від імпортової сировини нафти та нафтопродуктів. Тільки у 80-х рр. минулого століття європейські країни спромоглися об'єднати зусилля у сфері енергетичної політики, прийнявши важливий документ – Єдиний європейський акт. У 1994 р. підписано Договір до Енергетичної хартії і Протокол із питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів. У Брюсселі створено Секретаріат Енергетичної хартії. Членами хартії нині є понад 50 країн, а роль спостерігачів виконують переважно країни-власники енергоресурсів – Алжир, Бахрейн, Венесуела, Канада, Катар, Кувейт, Марокко, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, США, Туніс.

Основні завдання у сфері енергетичної політики на найближчу перспективу були викладені у Білій книзі ЄС (1995 р.), де йшлося про створення внутрішнього енергоринку, забезпечення енергопостачання, розв'язання питань екологічних наслідків енергетики тощо.

З набуттям чинності Договору до Енергетичної хартії 1998 р. країни європростору почали впроваджувати засади спільної політики в галузі енергетики, закріплені в Правилах поведінки: захист і заохочення інвестицій, вільна торгівля енергоматеріалами, свобода енергетичного транзиту, зменшення негативних екологічних наслідків. Сутність цих правил полягає в необхідності здійснення всіма державами відкритої енергетичної політики.

Серед Зеленої книги 2002 р.: розвиток внутрішнього ринку газу й електрики; перегляд практики зберігання запасів нафти і газу; забезпечення безпеки енергетичної мережі; диверсифікація джерел енергії та боротьба з потеплінням клімату; координація зовнішньої політики ЄС у галузі енергетики; розробка стратегічного Огляду енергетики ЄС (2007 р.); укладення Енергетичної

угоди з Росією, угод щодо транзиту та загальної пан'європейської угоди; пошук механізму розв'язання надзвичайних ситуацій у галузі енергопостачання.

Інші документи ЄС в галузі енергетики: «Директива ЄС стосовно заходів щодо безпеки постачання природного газу» (2004 р.); «Євстратегія сталої, конкурентоспроможної і стабільної енергетики» (2006 р.), «Енергетична політика для Європи» (2007 р.), Дорожня карта відновлюваної енергетики, низка альтернативних проектів, переважно пов'язаних з Чорноморсько—Каспійським регіоном; газовий проект «Набукко» і нафтовий – Одеса – Броди – Гданськ – доповнили й поглибили договірно-правову базу в енергетичній сфері. У майбутньому (до 2030 р.) передбачається розробити механізм забезпечення ЄС енергоресурсами і, врешті-решт, реалізувати Договір до Енергетичної хартії, забезпечивши колективну енергобезпеку. Сучасна енергетична політика ЄС передбачає пошук альтернативних джерел енергоносіїв для збалансування енергетичного ринку європейських країн, оскільки за міжнародним досвідом, необхідно мати щонайменше три джерела постачання енергоносіїв приблизно одного обсягу (по одній третині всього об'єму). З цією метою розробляються регіональні проекти через реалізацію програми ТАСІС.

До специфічних сфер суспільно-політичного життя, які регулюються нововведеннями Лісабонського договору, належить, крім 78іншого, узгодження питань енергетичної політики і захисту навколишнього середовища. Питання енергетичної політики вперше деталізовані у Договорі про ЄС. Так, згідно у Декларації 20, ЄС має право визначати цілі, які включають успішне функціонування енергетичного ринку, постачання енергоресурсів і розробку альтернативних джерел енергії. Енергетична політика визначається Європарламентом і Радою відповідно до звичайної законодавчої процедури. До того ж статті Договору не ущемляють право держав-членів ЄС робити необхідні заходи щодо забезпечення постачань енергоресурсів.

Договір про Європейську економічну спільноту заснував спільну політику щодо внутрішнього транспорту, а саме щодо автомобільного, залізничного та

внутрішнього водного транспорту, не передбачивши, однак, політики щодо морського та повітряного видів транспорту (ст. 84 Договору про Європейську економічну спільноту). Окрім інтегрування ринків послуг внутрішнього транспорту, політика Спільноти в цьому секторі має організувати різні види транспорту згідно з «правилами Спільноти», а саме вжити заходів задля зближення економічних умов і структур, у яких кожен вид транспорту існує в державах-членах.

Повідомлення Комісії під назвою «Спільна транспортна політика – стала мобільність: перспективи на майбутнє» передбачає вдосконалені рамки для майбутнього розвитку транспортної політики. Комісія визначає три пріоритетні сфери, де потрібно провадити спільну діяльність і для яких вона викладає основні заходи, спрямовані на поліпшення ефективності та конкурентоздатності транспорту Спільноти:

- 1) лібералізація доступу на ринок, запровадження інтегрованих транспортних систем і розвитком транс'європейської транспортної мережі;
- 2) забезпечення справедливого ціноутворення на основі граничних соціальних витрат і покращення умов праці;
- 3) поліпшення якості транспортних послуг за допомогою дій, спрямованих на гарантування безпеки, насамперед у повітряному, морському та дорожньому видах транспорту, та на охорону довкілля.

Ст. 51 Договору про Європейську Спільноту узалежнює надання транспортних послуг від спеціальних положень розділу про транспорт.

Ст. 71 Договору про Європейську Спільноту зазначає, що спільна політика має враховувати «характерні риси» (внутрішнього) транспортного сектора, якими є:

- а) транспортні підприємства залежали від інфраструктур, створених державами-членами;
- б) конкуренція існувала між великими державними залізничними монополіями та величезною кількістю малих автомобільних і водних

перевізників;

в) держави вимагали від окремих підприємств, особливо від залізниць, виконання певних громадських послуг, які викривлюють умови конкуренції;

г) пропозиція й попит у цьому секторі були надзвичайно негнучкими.

На сьогодні перевагу в транспортному секторі віддають побудові сучасної інфраструктури, зокрема транс'європейських мереж, які сприяють становленню внутрішнього ринку, посилюючи зв'язки між державами-членами. Ці мережі також забезпечать: якісніші та безпечніші подорожі за меншу вартість, поліпшуючи таким чином промислову конкурентність і якість життя; ефективне планування в Європі, уникаючи в такий спосіб нерівномірної концентрації багатства й населення; налагодження зв'язків зі Східною Європою, потрібних для стимулювання торгівлі з країнами Східної Європи та готування їхнього вступу до ЄС.

Поряд з консолідацією внутрішнього ринку транспортних послуг, Амстердамський договір встановлює дві нові цілі для спільної транспортної політики: безпека транспорту та охорона довкілля. Через потребу інтеграції транспортного сектору в єдиний ринок, від середини 1980-х рр. реалізація транспортної політики істотно прискорилося, особливо в трьох сферах: автомобільних перевезень, морського та авіаційного транспорту. Найбільший прорив відбувся в сфері лібералізації послуг з міжнародних автомобільних перевезень. Протягом 1980–90-х рр. усі квоти, які застосовували до транскордонних перевезень у межах Спільноти, були замінені системою ліцензій Спільноти, що видавались на основі кількісних критеріїв. У сфері морського транспорту, на який припадає 85 % зовнішньої торгівлі ЄС, держави-члени зобов'язалися застосовувати правила вільної конкуренції та свободу надання послуг у цьому секторі. Держави також погодилися боротися з нечесною тарифною практикою та небезпечними методами судноплавства, водно-час гарантуючи вільний доступ до ринку океанських перевезень і навіть до ринку каботажних послуг. Заходи з лібералізації повітряного транспорту, проведені в

1992 р., мали велике значення для конкуренції між авіаперевізниками. Було відкриті додаткові маршрути, створені нові компанії, запроваджено нові послуги та обмежено діяльність монополій. Однак базові ціни все одно залишаються занадто високими порівняно з іншими регіонами світу.

Основною турботою на майбутнє залишається перевантаження аеропортів і повітряних коридорів Спільноти через суттєву інтенсифікацію авіаційного руху. Для розв'язання цієї проблеми слід підвищити рівень авіаційної безпеки, створивши європейський орган авіаційної безпеки. Сільське господарство є тим сектором економіки, в якому процес європейської інтеграції просунувся якнайдалі. Частка сільського господарства у ВВП ЄС становить трохи менше 3 %, однак сільськогосподарський сектор забезпечує працею 5 % працівників 15 держав-членів Союзу (не враховуючи розширення ЄС після 2004 р.), і є основним джерелом грошових доходів у багатьох сільських місцевостях. Мало того, на харчові продукти, напої та тютюн витрачається приблизно 20 % від середніх споживчих витрат домашніх господарств ЄС. Також ці товари посідають чільне місце у внутрішній торгівлі й експорті ЄС. З цього випливає, що економічна, соціальна та політична значущість сільського господарства набагато більша, ніж частка сільського господарства у ВВП ЄС.

Запровадження спільної сільськогосподарської політики (ССП) стало зразком успішної реалізації багатонаціонального інтеграційного процесу ЄС. Однак спільною сільськогосподарською політикою надзвичайно складно керувати, адже вона передбачає наявність єдиних цін, спільних інструментів управління цінами, спільного фінансування заходів з реалізації політики та спільної зовнішньої протекції. Усі ці механізми є складниками ринкової організації ССП. Отже, ринкова організація та структурна політика утворюють два крила ССП.

Є кілька причин, чому до сільського господарства було застосовано особливий підхід. Найважливішим є те, що через саму природу сільського господарства, яке залежить від погодних умов, хворобу рослин і худоби та

багатьох інших чинників, що часто не піддаються людському контролю, ускладнює процес урівноваження виробництва сільськогосподарських товарів та продовольчого попиту, який має яскраво виражені соціальні та політичні ознаки.

В результаті, аби забезпечити постачання харчів за стабільними цінами, Спільнота мусила належно організувати своє власне сільське господарство, щоб сільськогосподарське виробництво різних держав-членів доповнювало одне одного.

Однак відмінності у сільському господарстві держав-членів зумовили труднощі в уніфікації національних ринків сільсько-господарських товарів, спонукаючи до запровадження інтервенціоністської сільськогосподарської політики, коли різні природні, структурні й торговельні умови, значення сільського господарства в тій чи іншій національній економіці та різні традиції ведення господарства призвели до застосування в кожній державі різних інструментів сільськогосподарської політики, що різнилися масштабами свого застосування та засобами впливу. Отже потрібно було визначити нову сільськогосподарську політику, яка б посіла місце державної. За сорок років ССП реформувалася чотири рази, поступово синтезуючи в собі системи підтримки цін і прямої допомоги. Нині внаслідок основних реформ 1992 та 1999 рр. європейська модель сільського господарства ґрунтується на конкурентному, багатофункціональному та стабільному сільському господарстві.

Цілі спільної сільськогосподарської політики вказані в ст. 33 Договору про Європейську Спільноту: вища продуктивність сільського господарства; забезпечення належного життєвого стандарту фермерів; стабілізація ринку; безпека в постачанні сільськогосподарської продукції та помірних цін для споживачів. Задля досягнення цих цілей ст. 40 Договору про ЄЕСп закликала держав-членів здійснити спільну організацію сільськогосподарських ринків, які, залежно від товарів, могли мати одну з трьох форм, передбачаючи або спільні норми щодо координації, або обов'язкове координування різних національних видів організації ринків, або європейську організацію ринку. Саме ця остання та

найжорсткіша концепція й була застосована в процесі спільної організації сільськогосподарських ринків. Нова ССП прагне досягти:

- чіткого взаємозв'язку між державною допомогою та спектром послуг, які суспільство отримує від фермерів;

- конкурентного сільськогосподарського сектора, здатного скористатися можливостями світового ринку без зайвого субсидування і водночас забезпечити належний життєвий рівень виробникам сільськогосподарської продукції;

- екологічно стабільного сільськогосподарського сектора, що сприяє збереженню природних ресурсів і природної й культурної спадщини сільської місцевості;

- збереження життєздатної сільської місцевості, спроможної створити робочі місця для сільського населення;

- безпечних методів виробництва, що здатні забезпечити постачання якісних товарів і задовольняти вимоги споживачів, а також відображати різноманітні й багаті традиції Європи у виробництві харчових продуктів.

П'ята реформа ССП, яку почали у вересні 2003 р., передбачає єдину виплату фермерам ЄС, незалежно від виробництва, надання якої залежатиме від дотримання екологічних стандартів, норм безпеки харчових продуктів, здоров'я тварин і рослин, стандартів добробуту тварин, а також вимоги утримувати всі свої землі в придатному до обробки стані та відповідно до екологічних норм («перехресна відповідність»). Реформа має на меті підвищити конкурентність та ринкову орієнтованість фермерів двадцяти семи держав-членів, водночас стабілізуючи їхні прибутки; та спрямувати більше ресурсів на програми з охорони природи, поліпшення добробуту тварин і якості продукції завдяки зменшенню прямих виплат великим фермерським господарствам. Очікується також, що роль ЄС в багатосторонніх переговорах у рамках Світової організації торгівлі зміцниться.

Завдяки ССП у Європейському Союзі не було жодного серйозного дефіциту харчових продуктів, який міг би поставити під загрозу як спільну

сільськогосподарську політику, так і саму європейську інтеграцію.

Додатковим і не менш важливим показником успішності ССП є незалежність Західної Європи від постачання харчових продуктів із третіх країн, що контрастує із залежністю від імпортування енергоносіїв, насамперед нафти. Ціна харчової незалежності Спільноти не була занадто високою – рівень єдиних цін відповідає рівню промислового та соціального розвитку Європи. Ці ціни не нижчі за світові, але водночас не набагато й вищі. Нова ССП спирається на два елементи: зниження інституційних цін на ключові товари й перенесення наслідків цих урізань на доходи виробника, при чому останніх підтримують за рахунок системи прямих платежів.

Політика щодо рибальства, яка за Римським договором спочатку була частиною спільної сільськогосподарської політики (оскільки однаковими були підходи до продуктів рибальства, рослинництва та тваринництва), у 1983 р. стала цілком автономною. Найскладнішим було запровадження ресурсної політики, яка охоплює як її внутрішні, так і зовнішні напрями.

Ресурсна політика є осередком розв'язання таких гострих питань, як загальний дозволений обсяг вилову (ЗДОВ), розподіл ЗДОВ між державами-членами (квоти) та доступ суден однієї держави-члена до територіальних вод іншої. Ресурсна політика також має розв'язати питання складних переговорів з третіми країнами щодо доступу суден Спільноти до територіальних вод цих держав і, відповідно, доступу суден цих держав до вод Спільноти. Конференція ООН з морського права ухвалила концепцію загального дозволеного обсягу вилову і, як наслідок, розширила зону рибальства до 200-мильної. За нормою ЗДОВ (загальний дозволений обсяг вилову) кожна прибережна держава має використовувати наукові дані для визначення рівня вилову, що уможливіє достатнє відтворення рибних запасів.

Окрім цього, прибережні держави визначають обсяги вилову, що закріплюються за власними суднами, та обсяги, що можуть бути надані третім країнам на підставі продажу прав на виловлювання. Основною ціллю ЗДОВ є

збереження й поліпшення наявних риболовецьких зон як в інтересах риболовецької промисловості, так і в інтересах споживачів.

Ринок продуктів рибальства подібний до ринку сільсько-господарських товарів. Однак існує істотна різниця між продукцією рослинництва й тваринництва, з одного боку, та продукцією рибальства – з іншого. Тоді як два перші види продукції перебувають у межах встановлених людиною кордонів, рибні ресурси перебувають поза межами економічних зон держав-членів. Коли наприкінці 1970-х рр. відбулася імплементація актів ООН про 200-мильну зону охорони рибних ресурсів, це стало яскравою ілюстрацією потреби в спільній політиці щодо збереження цих ресурсів Спільноти.

Принцип вільного доступу до зон рибальства держав-членів був внесений у Регламент про запровадження структурної політики щодо рибальства, ухвалений 1970 р., його повинні були прийняти держави-кандидати на вступ до Спільноти. Саме право рівного доступу до економічних зон стало однією з основних причин голосування народу Норвегії проти вступу до Спільноти в 1973 р. та 1994 р. Комісія зрозуміла, що загальний дозволений обсяг вилову має розподілятися відповідно до рівності доступу суден усіх держав-членів до вод Спільноти. Однак украй нерівномірний розподіл рибних ресурсів у водах різних держав-членів, а також те, що рибалки вважають за своє ексклюзивне право ловити рибу в прибережних водах своєї держави та в зонах їхньої традиційної ловлі, навіть якщо ці зони більше не підпадають під дію принципу вільного доступу, а є частиною економічної зони іншої держави-члена, свідчать про ті труднощі, що їх має подолати політика Спільноти з управління та збереження рибних ресурсів. Задля полегшення управління та стимулювання розвитку спільної політики щодо рибальства Комісія започаткувала постійний діалог з професійними та непрофесійними організаціями (охорони прав споживачів, охорони довкілля та розвитку) в рамках Дорадчого комітету з питань рибальства й аквакультури.

ТЕМА 4 ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО СВОЇХ ГРОМАДЯН

Права громадян та їх захист. Спільна політика щодо захисту прав споживачів.

Ключовим поняттям досвіду багатонаціональної інтеграції є «свобода»: свобода пересування людей, товарів, послуг і капіталу; свобода, що ґрунтується на правах людини, демократичних інституціях і верховенстві права, а також на свободі вибору держав і їхніх громадян при розгляді питання, бути чи не бути в складі Союзу. Економічні й політичні свободи – це ще один найважливіший елемент фундаменту для будівництва європейської конструкції. Громадяни, що цінують ці свободи і відчують результати європейської інтеграції в професійному та повсякденному житті, як правило, підтримують її.

На додаток до національного громадянства держав-членів Амстердамський договір запровадив інститут громадянства Європейського Союзу. Кожна особа, що має громадянство однієї з держав-членів, автоматично стає громадянином Союзу. Зазначені особи мають права та обов'язки, встановлені Договором (ст. 17 ДЄСп). Основні права громадян ЄС визначені Європейською конвенцією з захисту прав і основних свобод людини, підписаною в Римі 4 листопада 1950 р. ЄС засновано на засадах свободи, демократії, поваги до прав і основних свобод людини, а також на принципі верховенства права (ст. 6 ДЄС). Амстердамський договір встановлює принцип рівноправності громадян незалежно від статі, расового або етнічного походження, віри, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації (ст. 13 ДЄСп).

Кожного громадянина ЄС, який перебуває на території третьої держави, де немає дипломатичного представництва його держави-члена ЄС, мають захищати відповідні установи будь-якої іншої держави-члена на таких самих умовах, як і своїх громадян (ст. 20 ДЄСп). Право на дипломатичний захист передбачає

допомогу в разі смерті, хвороби, нещасного випадку, арешту, затримки, озброєного нападу, а також за потреби в репатріації. Наприклад, якщо громадянин ЄС загубив документ, що засвідчує його особу, перебуваючи в третій країні, де його держава не має представництва, він може отримати відповідне тимчасове посвідчення в дипломатичному чи консульському представництві іншої держави-члена ЄС.

Кожен громадянин Союзу, мешкаючи в будь-якій державі-члені, також має таке саме право голосувати та висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах тієї держави, як і її громадяни (ст. 19 ДЄСП). Процедура реалізації цього права на виборах у Європейський Парламент, що відбуваються в державі-члені ЄС, де мешкає громадянин, регулюється відповідною директивою Спільноти, яка ґрунтується на принципах рівності та недискримінації й розроблена так, щоб забезпечити громадянам Союзу використання свого права обирати та бути обраними тільки на території тих держав-членів, де вони мешкають. Директива встановлює чіткі процедури для реалізації права голосувати та висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах. Проте держави-члени можуть зарезервувати винятково для своїх громадян такі посади, як мер та віце-мер, які передбачають участь в офіційному органі влади або в парламентській асамблеї. Зазначений документ також дозволяє державам-членам ЄС, в населенні яких частка громадян інших країн Спільноти перевищує 20%, обмежити коло осіб, що мають право брати участь у виборах (як виборець або кандидат), з огляду на термін проживання в державі.

Захист основних прав є засадничим принципом Європейського Союзу та обов'язковою передумовою його легітимності. Хартія про основні права, яку офіційно проголосили Європейський Парламент, Рада 103та Комісія на засіданні Європейської Ради в Піці (7-9 грудня 2000 р.), складається з двох частин, де йдеться про такі універсальні цінності, як людська гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянство та правосуддя.

Крім загальноприйнятих громадянських та політичних прав, що вже регулюються угодами в рамках Спільноти, Хартія інкорпорує також і основні соціально-економічні права, зокрема, право робітників на колективне ведення перемовин з соціальними партнерами, право на страйк, а також на отримання інформації та консультацій. З огляду на те, що Європейський Суд вважає Хартію одним із елементів основних принципів права Спільноти, її положення скоріш за все стануть обов'язковими до виконання. Програма дій Спільноти «Дафна II» передбачає запобіжні заходи та боротьбу з усіма формами жорстокості щодо дітей, молоді й жінок і захист жертв та груп ризику.

Рішенням Європейського Суду було запроваджено прецедент, коли право Спільноти, незалежне від національних законодавств держав—членів, може встановлювати права й зобов'язання для фізичних осіб, кількість яких досить велика. Наприклад, особи, що займаються торгівлею, можуть вважати всю територію Європейського Союзу своїм потенційним ринком, отже, купувати та продавати будь-де в його межах, не сплачуючи імпорتنі мита та не підпадаючи під кількісні обмеження.

Промисловці мають право засновувати дочірні підприємства та філії в тій державі-члені ЄС, де, на їхню думку, створено сприятливі умови для розвитку їхньої компанії, а також без обмежень переміщувати капітали між цими підприємствами. Крім того, вони мають право брати кредити у фінансових інституцій інших держав Союзу на умовах, що діють у цих державах. Підприємці мають право на недискримінаційне ставлення з боку офіційних установ усіх держав-членів щодо будь-якого різновиду їхньої професійної діяльності, зокрема щодо державного замовлення та договорів стосовно підряду.

Фермери мають право на гарантовані ціни на свою продукцію та, відповідно, на певною мірою гарантований прибуток; таке саме право існує і в галузі морського рибальства. Громадяни таких професій, як юрист, архітектор, лікар тощо, можуть здійснювати професійну практику в будь-якій державі-члені. Жінки в своїй професійній діяльності мають право на рівне з чоловіками

ставлення. Громадяни ЄС мають шукати роботу будь-де в межах Союзу, жити зі своєю сім'єю в тій країні, де вони працюють, а також залишатися в зазначеній країні навіть після втрати роботи; вони також мають право на ті ж самі соціальні переваги, що й громадяни держави-члена, де вони мешкають.

Соціальна політика Спільноти передбачає заходи, що регулюють питання зайнятості, заочного навчання, безпеки праці та охорони здоров'я громадян. Громадяни мають право на отримання будь-яких банківських, страхових, телекомунікаційних та аудіовізуальних послуг, пропонованих на європейському ринку. Крім того, громадяни, незалежно від своєї державної належності, мають право на не дискримінаційне ставлення з боку адміністративних і судових установ будь-якої з держав-членів ЄС (ст. 12 ДЄСп).

Одним із найважливіших прав громадян Європейського Союзу є можливість вільно подорожувати та пересуватися в межах Спільноти. Зазначене право супроводжується низкою похідних справ, гарантує різноманітні збереження та спрощення, а також скасування всіх адміністративних перепон. Ніщський договір надає кожному громадянину Союзу основне й індивідуальне право вільно переїжджати та оселятися за бажання на території держав-членів. Згідно з Директивою 2004/38, громадяни ЄС мають право оселятися в будь-якій країні за виконання певних умов, зокрема, якщо вони та члени їхніх родин мають страховий поліс на випадок хвороби, який охоплює всі ризики в обраній державі-члені. Право на оселення в будь-якій державі-члені доповнюється низкою практичних заходів, таких, як взаємне визнання водійських посвідчень.

19 червня 1990 р. чимало держав ЄС підписали так звану Шенгенську угоду про скасування прикордонного контролю між ними (держави-члени ЄС-15, мінус Велика Британія та Ірландія, плюс Норвегія та Ісландія), посилення контролю на зовнішніх кордонах та співпрацю відповідних установ. Для реалізації положень угоди вони сформували різноманітні інструменти співпраці: насамперед Шенгенську інформаційну систему (ШІС), комп'ютеризовану базу даних про всіх осіб, оголошених у розшук у державах-членах. Додатковий

протокол до зазначеної угоди, підписаний в Амстердамі, дозволяє підписантам Шенгенської угоди ініціювати між собою співпрацю в сферах, передбачених конвенцією. Зокрема, Велика Британія бере участь у співпраці щодо правоохоронних, судових та кримінальних питань, незаконного обігу наркотиків та ШС.

Громадяни мають чітко знати свої права, аби у випадках, коли, на їхню думку, держави-члени їх порушують, бути спроможними їх захистити. Для цього існують різні шляхи – від подання позову в національний суд, який приймає відповідне рішення або передає справу до Європейського Суду, та закінчуючи скаргю в Європейську Комісію або зверненням до Європейського Парламенту (ст. 21 та 194 ДЄСП). Зокрема, в Європейському Парламенті створено спеціальний Комітет з розгляду звернень громадян щодо соціальної безпеки, охорони навколишнього середовища, визнання дипломів і кваліфікацій. Якщо скарга стосується неефективної роботи інституцій та органів Спільноти, громадяни можуть направити її до призначеного Європейським Парламентом омбудсмана (ст. 21 та 395 ДЄСП). Союз також сприяє підвищенню життєвих стандартів громадян. Водночас європейська соціальна модель наразі вже функціонує і цим гарантує не тільки дотримання основних прав людини та демократичних принципів, а й основних прав робітників: навчання, відповідне до технічного прогресу, пристойні заробітну плату та життєві умови, а також соціальний захист, що покриває життєві ризики, випадки хвороби, безробіття та старість. Така соціальна модель, яку підтримує переважна більшість профспілок і політичних партій Європи, ставить ЄС в авангард загальносвітового соціального прогресу.

До специфічних сфер суспільно-політичного життя, які регулюються нововведеннями Лісабонського договору, належить питання цивільної ініціативи, регулювання питань координації економічного простору, введення процедури виходу держав зі складу ЄС та інші.

Громадяни ЄС отримують право виступати з пропозицією Європарламенту або Раді ЄС про зміну законодавства. Для цього необхідно заручитися підтримкою цієї ініціативи з боку 1 мільйона громадян. Проте Комісія зберігає за собою право вирішувати, чи слід вживати заходів для задоволення цього запиту.

Спільна політика щодо захисту прав споживачів товарів і послуг має на меті забезпечення того, щоб 380 мільйонів європейських споживачів отримували якнайбільше вигід від діяльності підприємств в умовах спільного ринку та відігравали активну роль у його функціонуванні, а спільний ринок має сприяти формуванню максимального добробуту громадян і давати їм змогу вільно вибирати товари і послуги найкращої якості та прийнятної вартості безвідносно до їх походження або національності виробника. В рамках спільного ринку у споживачів має бути такий самий рівень захисту, як і на внутрішньому ринку.

Ст. 153 ДЄСп ставить перед Спільнотою завдання сприяти захисту здоров'я й економічних інтересів споживачів, а також гарантувати їм безпеку та відповідне інформування. Досягнення зазначених цілей слід реалізовувати шляхом:

а) заходів, прийнятих у контексті формування внутрішнього ринку відповідно до ст. 95 (гармонізація законодавств);

б) заходів, які підтримують і відстежують відповідну політику держав-членів. Діяльність держав-членів у сфері захисту прав споживачів треба здійснювати у взаємозв'язку з іншими необхідними для функціонування єдиного ринку спільними політиками, насамперед у галузі сільського господарства, рибальства, охорони навколишнього середовища та гармонізації законодавств.

Програма з інформування споживачів має на меті забезпечення можливості порівнювати ціни на один і той самий продукт як у своїй країні, так і в інших державах-членах. Продажна ціна та ціна одиниці мають бути однозначними, чітко позначеними та легко читати. Треба, щоб вони співвідносились з ціною упаковки й відповідали заявленій кількості на основі положень національного

законодавства та права Спільноти.

Маркування продукції є також одним із важливих методів досягнення більшої споживчої прозорості й забезпечення врівноваженої роботи на внутрішньому ринку. Для цього в листопаді 1993 р. Комісія затвердила документи щодо використання мов у процесі інформування споживачів, а також у процесі збуту харчової продукції. Відповідні положення, насамперед щодо мовних вимог, торговельної марки, визначення кількості інгредієнтів тощо, містяться в директиві про маркування, презентацію та рекламування харчової продукції.

Зусилля, спрямовані на завершення формування внутрішнього ринку, визначили ефективний механізм реалізації справжньої політики в галузі охорони здоров'я та фізичної безпеки споживачів. В 1980-х рр. було створено узагальнену нормативно-правову базу щодо гарантування фізичної безпеки осіб як споживачів товарів безвідносно до походження цих товарів. З цією метою було ухвалено Директиву про поступову уніфікацію законодавств держав-членів щодо продукції, склад якої не відповідає тому, що його вказано на її упаковці, і тим самим загрожує життю та здоров'ю споживачів. Зазначена Директива забороняє імпорт і розповсюдження або виробництво й експорт небезпечних імітаторів харчових продуктів, вони можуть бути вилучені з реалізації будь-якою державою-членом, або Комісією.

Основна в контексті спільного ринку директива в цій галузі (1988р.) стосувалася безпечності іграшок та встановила загальні вимоги безпеки, які мали застосовуватися до всіх іграшок, вироблених у Спільноті або імпортованих з третіх країн. На її основі європейські комітети зі стандартизації прийняли уніфіковані стандарти, що накладають на всіх виробників іграшок зобов'язання контролювати те, щоб їхня продукція відповідала вимогам безпеки, визначеним у директиві. Таким чином зазначений документ сприяє вільному обігові товарів й одночасно заохочує виробництво високоякісних і безпечних іграшок для юних європейців.

Загальні вимоги щодо нешкідливості товарів було прийнято на рівні Спільноти та записано в Директиві щодо загальної безпеки товарів. Виробники зобов'язані випускати на ринок тільки безпечні продукти, що відповідають критеріям, встановленим національним законодавством держави-члена, на території якої розповсюджується продукт, а також положеннями ДЕСп та директиви 98/34, якою встановлюється процедура надання інформації щодо технічних норм і стандартів. Своєю чергою, держави-члени мусили забезпечити те, щоб розповсюджувачі дотримувалися своїх зобов'язань, створити або призначити відповідні державні органи, вповноважені контролювати відповідність товарів загальним вимогам безпеки, а також встановити штрафні стягнення за порушення положень національного законодавства в цій сфері. Комісія повинна брати участь та сприяти діяльності європейської мережі державних органів, відповідальних за контроль безпеки товарів.

Регламент 178/2002 формулює головні принципи та процедури щодо безпеки харчових продуктів і законодавства в сфері цін та передбачає створення Європейської агенції з безпеки харчових продуктів. Законодавство Спільноти стосовно стандартів гігієни харчового виробництва, питань охорони здоров'я, пов'язаних з продажем продуктів тваринного походження та організації офіційного контролю за такими продуктами, було перероблене 2004 р. Ключовим пунктом нового законодавства є те, що кожна дійова особа харчового ланцюга нестиме цілковиту відповідальність за безпеку харчових продуктів; при цьому до продуктів і всіх операторів (від лану до столу) застосовуватиметься єдина прозора політика щодо гігієнічних вимог і ефективні інструменти, що гарантують безпеку їжі та протидію можливим кризовим ситуаціям у галузі.

Політика Спільноти щодо безпеки харчових продуктів базується на принципі попередження, який ґрунтується на оцінюванні та врегулюванні ризику, а також на інформуванні про нього громадськості. Згідно з принципом попередження, окрема директива має на меті контроль за свідомим поширенням у природному довіллі та виведення на ринок генетично модифікованих

організмів (ГМО) як таких чи в складі продуктів. На продуктах, що містять ГМО, мають бути чіткі позначки, а громадськість слід заздалегідь поінформувати про виведення на ринок таких продуктів і надати пояснення. Країни-члени мають створити державний реєстр усіх місць вирощування ГМО й узгодити графік виведення з ужитку у виробництві ГМО гена стійкості до антибіотиків, як маркера, оскільки останній може завдати шкоди здоров'ю людей і природному довкіллю. Використання генетично модифікованих мікроорганізмів дозволено тільки обмежено.

Спеціальний регламент передбачає механізм простежування продуктів з або з вмістом ГМО, а також харчових і кормових продуктів, вироблених з ГМО, та має на меті спростити точне маркування, нагляд за впливом на довкілля і за змоги – на здоров'я, а також застосування в разі потреби відповідних заходів подолання кризи, також із вилученням продуктів.

Інший регламент визначає для Спільноти процедури авторизації та нагляду за генетично модифікованими харчовими й кормовими продуктами і містить положення щодо маркування таких продуктів. Із розвитком процесу відкриття ринків постала потреба уніфікації заходів із захисту економічних інтересів споживачів у спільному ринку. Прийнята 1984 р. директива була спрямована на захист споживачів, трейдерів і пересічних громадян від неправдивої реклами та її негативних наслідків. Якщо користувач дійшов висновку, що рекламна презентація ввела його в оману, він може порушити проти виробника судову справу.

Поправки до цієї директиви, ухвалені 1997 р., запровадили уніфіковану регуляторну процедуру щодо порівняльної реклами, тобто реклами, яка явно чи неявно вказувала на конкурента чи пропоновані ним товари чи послуги. Таку рекламу дозволяли здійснювати за дотримання певних умов: вона має бути правдивою – у тому сенсі цього слова, що його означає директива; вона має об'єктивно порівнювати матеріальні, відповідні одна до одної, об'єктивні та репрезентативні якості: товарів і послуг – зокрема ціни: вона не мусить бути

причиною плутанини між торговельними марками та брендами чи дискредитувати й шкодити торговельній марці, товарам, послугам або діяльності конкурента.

Директива стосовно відповідальності за неякісні продукти запровадила концепцію «відповідальності за ризик», що його спричинюють останні. Виробник таким чином може нести відповідальність незалежно від того, чи винен він у такій ситуації, тобто на нього покладається завдання доведення своєї безвинності. Відповідальність поширюється також на постачальників та осіб, що виступають у цьому амплуа (наприклад, на дистриб'юторській мережі). Споживачі мають обов'язкову дворічну гарантію на товар, придбаний у Європейському Союзі, яка застосовується до будь-якого бракованого продукту й покладає на його продавця зобов'язання відремонтувати проданий товар або замінити його.

Захист прав споживачів у питаннях укладання контрактів поза межами комерційних закладів (так звана агентська комерція) передбачає право споживача протягом семи днів переглянути умови або навіть розірвати контракт, укладений на умовах агентської комерції.

Директива щодо дистанційного управління фінансовими операціями мала на меті запровадження загальних правил для укладання контрактів по телефону, через факсимільний зв'язок або Інтернет-мережу. Серед положень документа слід виділити насамперед заборону практики зобов'язання споживача сплачувати за незамовлену послугу («торгівля із розрахунком на інертність споживача», коли товари посилають без замовлення, а потім продавець вимагає оплати за них); обмеження практики проведення незамовлених телефонних розмов і розсилання електронної пошти («cold calling» та «спамінг», розсилання практично безкорисної інформації, як правило, реклами); зобов'язання перед укладанням контрактів забезпечувати споживачів повною інформацією щодо його умов, а також право споживача відмовитись від укладеного контракту протягом визначеного періоду, за винятком випадків, коли є ризик спекуляції.

Інша директива регулює питання стосовно некоректних умов контрактів, укладених між споживачами та різними спеціалістами, та встановлює чіткий розподіл між контрактними умовами, що обговорювали сторони, та тими, про які споживач не має чіткого уявлення.

Неузгоджене положення контракту, якщо воно створює значну неузгодженість між правами та обов'язками сторін не на користь споживача, розцінюється як некоректне. При цьому споживачі не можуть бути зобов'язані виконувати некоректні умови контракту; відповідальність за імплементацію ефективних засобів протидії подібним проявам некоректності, коли спеціалісти вносять до відповідних контрактів незрозумілі для споживача положення та не пояснюють їх.

У Європейському Союзі існує й уніфікована практика захисту прав споживачів, які, купуючи ті чи інші товари або послуги, користуються кредитними схемами. Директива про кредитування споживачів зобов'язує держав-членів застосовувати спільні правила для всіх форм кредитування, що забезпечується шляхом певних установлених гарантій, насамперед підрахунком оптимальної щорічної процентної ставки та всіх вартісних чинників, які споживач має враховувати при одержанні кредиту, а також використовувати єдину для всієї Спільноти формулу розрахунку відсоткової ставки за користування кредитом.

Директива Ради стосовно комплексного туризму, а також організації відпусток і свят захищає мільйони туристів від можливих корупційних дій туристичних операторів. Контрактні умови мають бути зафіксовані на папері, споживач обов'язково має отримати його копію, а представлена інформація має бути правдивою. Водночас директива забезпечує захист осіб, які при здійсненні транскордонних подорожей придбали права тимчасового користування на один чи декілька об'єктів нерухомості.

Покупець має отримати повну інформацію про зазначений об'єкт або об'єкти, їх розташування, комунальні послуги, до яких покупець матиме доступ,

період перебування, ціну та суму зборів, які йому треба сплатити. Контракт та опис нерухомості мають бути підготовлені також і офіційною мовою (мовами) держави-члена Спільноти, де покупець житиме, або, на прохання останнього, мовою (або однією з мов) держави-члена, де покупець мешкає. В будь-якому разі покупець протягом 10 днів має право без пояснень розірвати контракт. Відповідно протягом цього терміну покупцеві заборонені будь-які авансові платежі.

Зі збільшенням кількості економічних операцій між громадянами та підприємцями з різних держав-членів зростає потреба в захисті споживачів від наслідків некоректного бізнесу через уніфіковані заходи, що здійснюються на підтримку відповідної діяльності на національному рівні. Необхідне створення зручного для споживачів ринку фінансових послуг, удосконалюючи кредитне законодавство, підвищуючи конфіденційність електронних платіжних засобів, сприяючи формуванню прийнятної та надійної системи транскордонних роздрібних платежів, а також розв'язанню проблеми перезаборгованості.

Отже, захист прав споживачів є не тільки необхідним доповненням інших спільних політик – сільськогосподарської, політики щодо рибальства тощо – а й важливим чинником формування в громадян позитивного бачення Європейського Союзу.

ТЕМА 5 ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Регіональна політика. Соціальна політика. Податкова політика. Політика щодо конкуренції. Політика стосовно довкілля.

Спільна регіональна політика провадиться паралельно з загальним процесом багатонаціональної інтеграції та заснована на координуванні фінансових інструментів Спільноти, національних й загальноєвропейських політик, спрямованих на допомогу регіонам, що для свого економічного розквіту потребують додаткового імпульсу. Регіональна політика виступає у формі державного втручання в різні підсистеми регіону.

Об'єкт регіональної політики в країнах ринкової економіки (згідно з дослідженнями організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – це різного роду регіональні (просторові) нерівності – відмінності в рівні та умовах життя, в зайнятості і безробітті, в темпах економічного розвитку окремих регіонів, в умовах підприємництва і т. п. До основних причин просторових (регіональних) нерівностей належать:

- різкі відмінності природно-кліматичних умов життя і підприємництва в окремих країнах;
- масштаби, якість та напрямки використання природних ресурсів, які визначають «продуктивність» регіонів.
- застаріла структура виробництва, несвоєчасне введення інновацій;
- агломераційні переваги (велике перетинання в регіоні міжгалузевих зв'язків) та агломераційні недоліки (перенаселення);
- тенденції в економічному розвитку країни;
- стадія технологічного розвитку, яка впливає на ті чи інші види виробництва товарів;
- фізичні фактори розміщення: наявність або відсутність гаваней, аеропортів, транспортних систем, промислових площадок, забезпеченість

телекомунікаційними системами, тобто виробнича інфраструктура;

– соціально-культурні чинники: ступінь урбанізації, освіченість населення, наявність наукових центрів та ін.

Загальна мета регіональної політики полягає у мінімізації тих нерівностей, які створюють підґрунтя для виникнення соціальних конфліктів, заважають соціально—економічному розвитку країни в цілому або її частин, груп країн. Основною метою спільної регіональної політики ЄС є зменшення нинішніх регіональних невідповідностей і запобігання подальшим регіональним дисбалансам у ЄС шляхом передання ресурсів Спільноти проблемним регіонам.

Спільна регіональна політика координує національні політики, формулюючи настанови та встановлюючи певні принципи, покликані уникнути конкуренції за отримання регіональної допомоги між державами-членами. Регіональна політика співтовариства, з загальної згоди країн-членів, передбачає п'ять основних цілей:

1. Сприяння структурній перебудові та розвитку відсталих регіонів (регіони, де виробництво валового внутрішнього продукту в розрахунку на 1 чол. складає менше 75 % середнього рівня в Європейському співтоваристві).

2. Сприяння перебудові та розвитку депресивних ареалів, прикордонних ареалів, частин ареалів, в тому числі ареалів ринків праці та міста (агломерації) з високим рівнем безробіття та рівнем промислового розвитку, що зменшується.

3. Боротьба з довготривалим безробіттям (критерієм служить кількість осіб старше 25 років, які шукають роботу та знаходяться без роботи більше 12 місяців).

4. Допомога із залучення молоді в трудове життя (критерій відбору – молодь до 25 років, що шукає роботу).

5. Сприяння проведенню реформи загальної аграрної політики з виокремленням двох самостійних цілей (5а та 5б):

5а – модернізація й розвиток виробництв, що обслуговують сільське господарство (заготовка, переробка та збут продукції сільського та лісового господарства);

5б – сприяння розвитку сільських ареалів. Комісія ЄС встановила наступні критерії виділення ареалів, яким надається сприяння в межах цілі 5б:

- вища частка зайнятих в сільському господарстві в загальній чисельності зайнятих порівняно з середньою в співтоваристві;
- низький рівень доходів в сільському господарстві;
- низький рівень соціально-економічного розвитку, розрахований на основі ВВП.

Існують дві головні форми регіональної політики:

1) регіональне планування (програмування), яке полягає в складанні регіональних планів (програм); вони можуть бути коротко-, середньо- і довгостроковими. При цьому деякі країни (Франція, Велика Британія, Італія, Нідерланди) проводять таке планування з повним, а деякі (Німеччина, Бельгія) з неповним охопленням території своїх країн;

2) регіональне прогнозування.

Органи здійснення регіональної політики в ЄС є наднаціональними, основний – Комітет регіонів, створений Маастрихтським договором для посилення ролі регіональних органів влади в інституційній системі Союзу.

Від початку XXI ст. регіональна політика Спільноти визнає два головних види «пріоритетних» регіонів і районів, визначення яких ґрунтується на спільній системі класифікації регіонів, яка має назву «Номенклатура територіальних статистичних одиниць (НТСО)»:

1) регіони, які відстають у розвитку – це здебільшого регіони, що відповідають рівню II НТСО, в яких ВВП на душу населення є меншим ніж 75% від середнього рівня в Спільноті. Такими є найвіддаленіші регіони (французькі заморські департаменти, Азори, Канарські острови та Мадейра), які знаходяться на нижчому за 75 % рівні, та райони з дуже низькою щільністю населення (менш ніж 8 жителів на квадратний кілометр), розташовані на північ і схід від Фінляндії та в північній частині Швеції.

2) райони, які потерпають від структурних труднощів – це райони, які зазнають соціально-економічних змін у промисловому секторі та секторі послуг; сільські місцевості, що занепадають; проблемні урбанізовані райони та райони хронічного безробіття, які залежать від рибальства.

Головну роль відіграють фінансові інструменти Спільноти, відомі як структурні фонди, до яких відносять:

Європейський фонд з управління та гарантій для сільськогосподарського виробництва (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund – EAGGF) (1962 р.) – призначений для сприяння прискоренню пристосування структури сільського господарства окремих країн та регіонів до умов загальної аграрної політики ЄС, сприяння розвитку сільських ареалів. Основні напрямки діяльності фонду: заходи щодо забезпечення достатнього рівня життя всіх зайнятих у сільському господарстві; покращення структури сільськогосподарських підприємств; розвиток інфраструктури в сільських районах; переорієнтація, диверсифікація, перехід на нову спеціалізацію та поліпшення якості сільського господарських продуктів; сприяння створенню сільськогосподарських підприємств молоддю тощо.

Європейський соціальний фонд (European Social Fund – ESF) (1960 р.) – створений для сприяння зайнятості. Основні напрямки діяльності фонду: запобігання хронічному безробіттю; сприяння забезпеченню рівних можливостей доступу до ринку праці; покращення професійної та загальної освіти; покращення можливостей жінок для доступу до ринку праці. 122 Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund – ERDF) (1975 р.) – створений для сприяння скороченню соціально—економічних відмінностей між регіонами співтовариства.

Фінансовий механізм розвитку рибальства (ФМРР) (1993 р.) – створений для підтримки сектору рибальства. Основні напрями діяльності механізму: оновлення та технічне оснащення рибальського флоту; захист рибних запасів; переробка та збут продукції рибальства; здійснення соціально-економічних

заходів.

Європейський інвестиційний банк (European Investment Bank – EIB) – створений з метою фінансування проектів із розвитку слаборозвинених регіонів. Основні інструменти, які використовує банк: позички на структурні інвестиції; розподіл за дорученням Комісії коштів «Нового фінансового механізму Співтовариства», а також позичок, щодо яких Комісією передбачено надання дотацій для сплати відсотків, щоб зробити їх дешевшими.

Європейське співтовариство з вугілля та сталі (European Coal and Steel Community) надає субсидії на структурну адаптацію та позики на розвиток вугледобувної та металургійної галузі, а також позики на реструктуризацію.

Фонд гуртування створений для фінансової підтримки проектів в галузях довкілля й транспортної інфраструктури для транс'європейських мереж у державах—членах, чий рівень ВВП на душу населення є меншим за 90% від середньоєвропейського (Греція, Іспанія, Португалія й Ірландія) і які реалізують програму, метою якої є виконання умов економічного зближення, проголошених у ст. 104 ДЄСп. При визначенні умов надання Фондом допомоги, враховуються: зобов'язання держав- членів, які отримують допомогу, стосовно надмірного державного дефіциту, Резолюція Європейської Ради про Пакт щодо стабільності та зростання та стабільність євро.

Робота структурних фондів ґрунтується на 4 принципах:

- 1) зосередженні заходів на цих цілях;
- 2) програмуванні діяльності, яке втілюється в програмах багаторічного розвитку;
- 3) додатковості;
- 4) партнерстві.

Ці специфічні принципи структурних операцій відповідають загальному принципіві субсидіарності, відповідно до якого надання допомоги є повноваженням держав-членів, якщо застосування цих повноважень не ущемляє права Комісії, особливо стосовно управління загальним бюджетом

Європейських Спільнот. Відповідно до ст. 10 загального регламенту про структурні фонди, координування між різними фондами має, зокрема, здійснюватися через:

а) плани, підтримувані рамками Спільноти, операційні програми та єдині програмні документи;

б) моніторинг і оцінку допомоги відповідно до мети;

в) індикативні настанови, які публікує Комісія, що допомагають компетентним національним і регіональним органам формувати плани розвитку та здійснювати перегляд розподілу допомоги.

Програми Співтовариства – додатковий механізм надання фінансової підтримки країнам-членам. Ці програми фінансуються за рахунок коштів поза рамками регулярної фінансової підтримки, що надається структурними фондами.

Програма LEADER – реалізується з метою сприяння розвитку сільських територій шляхом підтримки діяльності місцевих ініціативних груп. Програма INTERREG – спрямована на сприяння транскордонному, транснаціональному та трансрегіональному співробітництву.

Програма EQUAL – має за мету створення нових методів подолання будь-яких проявів дискримінації та нерівності у доступі до ринку робочої сили. Програма URBAN – спрямована на сприяння економічному та соціальному відродженню міст і їх околиць, що потерпають від кризи.

Структурні фонди окремо чи колективно підтримують програми, які відповідають спільним інтересам і називаються ініціативами Спільноти. Ініціативи Спільноти є транснаціональними програмами, чії цілі однакові для всіх відповідних регіонів, адже вони спрямовані на розв'язання проблем, які мають особливе значення для Спільноти. Після реформи структурних фондів 1999 р. ці ініціативи Спільноти мають зосередитися на забезпеченні транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної співпраці, економічній і соціальній регенерації кризових міст та приміських місцевостей, розвитку

сільських місцевостей та людських ресурсів у контексті принципу рівних можливостей.

Паралельно з реформою структурних фондів, що представляли фінансовий бік економічної й соціальної політики, Європейська Рада прийняла в грудні 1989 р. Хартію основних прав робітників Спільноти. Вона висвітлювала правовий бік соціального гуртування й наголошувала на вирівнюванні соціальних стандартів у державах-членах у таких галузях, як соціальний захист; свобода об'єднань і колективного ведення перемовин; рівність чоловіків і жінок; інформування, консультування та залучення працівників; охорона здоров'я й безпека на робочому місці; захист дітей, людей похилого віку й інвалідів. Цілі спільної соціальної політики ЄС дуже близькі до цілей політики регіональної – поліпшення становища найбідніших громадян. Обидві намагаються подолати економічні й соціальні дисбаланси в Союзі й забезпечити рівномірний розподіл переваг, які випливають з діяльності спільного ринку, між усіма країнами та громадянами. Деякі з цих заходів є додатковими, їх фінансові інструменти тісно скоординовані задля отримання результату.

Вільний рух робітників і співпраця транснаціональних профспілок спричинили підвищення рівня заробітної плати, соціальних пільг і захисту. Одночасно вони загострили деякі проблеми «несприятливих» регіонів і категорій осіб, які лише частково беруть участь у загальному розвитку; проблеми структурного безробіття; проблеми, пов'язані з розподілом прибутку й доходів; суперечності між економічними та соціальними цінностями, інколи раптові зміни стилю життя з негативними наслідками для поведінки молоді. Завдяки правовим актам Спільноти працівники-мігранти і особи із будь-якої країни-члена, що самостійно забезпечують себе роботою, мають однакові – порівняно з громадянами країни, що їх приймає, умови зайнятості, соціальної безпеки, освіти та професійного навчання їхніх дітей, життя та праці, а також таку саму змогу користуватися правами Союзу.

Спільний трудовий ринок поставлений, проте, в невідгідні умови розмаїттям мов, звичаїв і методів роботи. Спільна політика щодо зайнятості прагне забезпечувати стійку співпрацю національних політик зайнятості та спільних політик ЄС, особливо в економічній і валютній галузях, щоб підтримувати економічні та грошові реформи й підвищувати рівень зайнятості, водночас підтримуючи цінову стабільність. Скоординована стратегія щодо зайнятості спрямована на використання структурних реформ і модернізацію, метою яких є поліпшення ефективності трудового ринку. Настанови щодо зайнятості, які щорічно погоджує Рада, допомагають державам-членам винаходити власну трудову стратегію і водночас прагнути спільних цілей: поліпшення зайнятості, з акцентом на належному професійному підготуванні; розвиток підприємництва; заохочення адаптації робочої сили та зміцнення політики щодо рівних можливостей для чоловіків і жінок.

Спільні політики щодо освіти та навчання доповнюють спільну політику зайнятості, заохочуючи пристосування робочої сили до нових умов промислових секторів і послуг у Європі й світі загалом. Співпраця та обмін досвідом через програми Спільноти допомагає державам-членам розвивати європейський вимір в освіті, у вивченні мов, професійному навчанні та перепідготовці, нагальних за умов інформаційного суспільства та світової економіки. Водночас ці програми створюють мережі викладачів, інструкторів і молоді, які активно беруть участь у європейському інтеграційному процесі. Спільна політика щодо поліпшення умов життя та праці має на меті зближення систем соціального захисту та через них досягнення соціального гуртування в Європейському Союзі. Директиви Спільноти, закріплюючи мінімальні стандарти, гарантують права, фізичну безпеку та здоров'я працівників, зокрема жінок і молоді, що мешкають та працюють у країнах-членах.

Встановлення схеми базових мінімальних стандартів забезпечує захист від використання низьких соціальних стандартів як інструменту нечесної економічної конкуренції. Встановлений у такий спосіб основний соціальний

принцип є неодмінним для ефективного функціонування економічного та валютного союзу, де конкуренція між різними регіонами Союзу стане жорсткішою. Договір про ЄЕСп був дуже обережний щодо податкової гармонізації. Він вимагав передусім введення та дотримання правила фіскального нейтралітету в торгівлі Спільноти, тобто однакового податкового ставлення до внутрішнього виробництва й імпорту з інших держав-учасниць.

Фіскальних цілей, що їх поставив Договір, було швидко досягнуто. Сукупні багатоступеневі податки, які не гарантували фіскального нейтралітету, були замінені новим обіговим податком — податком на додану вартість, і структури такого податку були гармонізовані в усіх державах-членах Спільноти, як старих, так і нових. Принцип фіскального нейтралітету таким чином було гарантовано, але ціною збереження податкових бар'єрів, необхідних для стягування ПДВ та акцизного збору в країні призначення товарів.

В кінці 1980—х рр. почалася гармонізація прямих податків, особливо податків на компанії та заощадження, з метою унезалежнити зростання компаній і рух капіталу від податкових особливостей. Гармонізація структур і ставок ПДВ та акцизного збору, досягнута в 1992 р., означала суттєвий переверот податкових надходженнях держав-членів, який значно вплинув на надходження від непрямого оподаткування. Узгодження ПДВ акцизних зборів дозволяло компаніям продавати, купувати і робити інвестиції в усіх державах-членах, без контролю або формальностей, пов'язаних з перетинанням кордонів. Приватні особи можуть купувати товари в усіх країнах Спільноти і без обмежень перевозити їх для власного споживання, без будь-яких перевірок і оподаткування при перетинанні кордонів. Деякі важливі сфери прямого оподаткування, такі як особовий прибутковий податок, безпосередньо не охоплює процес гармонізації, схильність до вирівнювання ставок і прогрес у них помітно менший.

Остаточна система ПДВ, яка має містити оплату ПДВ у країні походження, мусить відповідати певним суттєвим критеріям: вона повинна бути якомога простішою для підприємств, особливо МСП; повинна зберегти нейтральний

ефект ПДВ на конкуренцію, що стосується походження товарів і послуг; повинна задовольняти виправдані бюджетні інтереси держав-членів, уникаючи падіння прибутку з податків усюди в Спільноті і перерозподілу прибутку від оподаткування між державами-членами; повинна бути простою і прозорою, стимулюючи добровільне дотримання законів і дозволяючи краще використовувати ресурси, призначені на виявлення та боротьбу з махінаціями. Крім того, щоб протистояти шкідливій податковій конкуренції між державами-членами, Спільнота повинна спрямувати тенденцію до вищого оподаткування праці, як засобу компенсації меншого податкового тягаря, на рухомі фактори виробництва й розробити кодекс поведінки щодо оподаткування компаній та вжити заходів для усунення прибуткових податків на міжнародні виплати відсотків і дивідендів між фірмами.

Намір створити єдиний фіскальний простір у Європейському Союзі є доволі амбіційним, навіть якщо об'єднання означає тільки гармонізацію національних податкових законів, а не створення федеральної податкової системи. Фіскальне об'єднання можливо досягти поступово, при чіткому дотриманні курсу на зближення національних економік.

Спільна політика щодо конкуренції забезпечує конкурентну поведінку підприємств (фірм, компаній, комерційних підприємств); захищає інтереси споживачів, уможливорюючи вироблення товарів і послуг на кращих умовах; сприяє економічній ефективності через створення клімату, придатного для інновацій і технічного прогресу; запобігає антиконкурентним діям з боку компаній, які могли б знищити динаміку конкуренції, сформовану зі створенням єдиного ринку.

Головна мета спільної політики щодо конкуренції – запобігти тому, щоб через заходи, в результаті яких певним економічним операторам (комерційним підприємствам, компаніям) надаються преференції та відновлюється розподіл внутрішніх ринків, єдність спільного ринку ставала дедалі сумнівною. Європейська політика щодо конкуренції має встановити правові рамки й

економічні умови для європейської промисловості, що стимулюватимуть її розвиток і модернізацію, необхідні, щоб вистояти в міжнародній конкуренції. Велике значення для належного функціонування внутрішнього ринку мають правила Спільноти, які регулюють державну допомогу, державні підприємства та національні монополії. Ці правила намагаються запобігти використанню державами-членами таких засобів для підтримки національної промисловості, які шкодять їхнім конкурентам і, зрештою, єдиному ринкові.

Фактично впроваджуються дві паралельні політики: 1) політика ліквідації зловживань великих компаній і 2) політика заохочення співпраці та концентрації для МСП. Стосовно великих компаній впроваджується також подвійна політика. З одного боку, вона рішуче переслідує всі форми корпоративного управління, які спричинюють серйозні обмеження конкуренції та позбавляють інші фірми й споживачів переваг відкритої ринкової економіки. З іншого боку, вона дозволяє деякі форми співпраці (стратегічні альянси) між фірмами, вважаючи, що за наявності певних гарантій щодо не спотворення конкуренції така співпраця між підприємствами може допомогти їм пристосуватися до нового економічного середовища.

Роль політики щодо конкуренції в частині державної допомоги полягає не тільки в тому, щоб попереджати державні ініціативи, які є шкідливими для торгівлі всередині Спільноти або для економічної діяльності інших держав-членів, але й у тому, щоб обмежувати державне втручання допомогою, що робить внесок у перспективу пристосування структур виробничого механізму Спільноти до змін у попиті та міжнародному розподілі праці.

Спільна політика щодо конкуренції впливає на решту спільних політик, які повинні відповідати її правилам. Зокрема, це стосується промислової політики (в питаннях структурних і галузевих заходів), регіональної політики (в питаннях державної допомоги бідним регіонам), енергетичної і транспортної політики (в питаннях головних державних і багатонаціональних підприємств в цих секторах), і сільськогосподарської політики та політики щодо рибальства (в

питаннях організації спільного ринку).

Проте значне зростання конкуренції, вигідне для європейських споживачів, може призвести до захисних реакцій деяких комерційних підприємств, які намагаються зберегти свої ринкові позиції за допомогою протизаконних угод або протизаконної діяльності. Зростання конкуренції також спонукатиме вкрай необхідне реструктурування в деяких економічних секторах, яке приведе до активізації діяльності щодо злиття компаній і заходів державної допомоги, що супроводжуватиме процес реструктуризації. Відповідно політика щодо конкуренції має адаптуватися до нових реалій єдиного ринку та єдиної валюти.

До кінця 60-х рр. XX ст. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Паризька Конференція глав держав та урядів 1972 р. відкрила дорогу до реалізації спільної політики із захисту довкілля. Комісія підготувала широкомасштабні програми дій для зменшення рівня забруднення та незручностей і для управління ресурсами довкілля.

Політика щодо довкілля має такі цілі: збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища; захист здоров'я людини; раціоналізація використання природних ресурсів; сприяння заходам на міжнародному рівні для врегулювання регіональних або загально-світових проблем (ст. 174 Договору про Єсп).

Екологічна програма Європейського Союзу нині спрямована на ідею стабільного розвитку, що враховує сучасні потреби, не ризикуючи можливостями розвитку наступних поколінь. Дві або більше держав фактично ділять майже кожне велике озеро та річку в Європі, Середземне та Північне моря є спільною спадщиною декількох європейських держав, ці моря, озера та річки використовуються як спільні звалища промислових відходів декількох країн. Так само і в сфері збереження природи та захисту флори і фауни.

Шоста програми дій Спільноти стосовно довкілля (2001–2010 рр.) визначила екологічні цілі на наступні 10 років і далі та дії, які слід зробити для їх досягнення, зокрема:

1) досягнення цілі Спільноти щодо зменшення викидів на 8 % від 2008 р. до 2012 р. та від 20 % до 40 % до 2020 р., запроваджуючи структурні зміни, особливо в енергетичних і транспортних галузях;

2) завершення формування мережі «Natura 2000» для відвернення загроз виживанню багатьох видів та їх ареалів у Європі через систему секторальних планів дій щодо біорозмаїття;

3) фундаментальний перегляд союзної системи управління ризиками, пов'язаними з хімічними елементами, стратегія на зменшення ризиків від пестицидів, захист якості води в Союзі, зменшення шуму та тематична стратегія для якості повітря;

4) стабільне використання природних ресурсів через збільшення переробки відходів і запобігання забрудненню.

Держави-члени фінансують і реалізують політику стосовно довкілля. Створення фінансового інструмента для навколишнього середовища (LIFE) має розвивати вироблення й реалізацію політики Спільноти щодо довкілля та законодавства шляхом фінансування пріоритетних проектів у Спільноті (таких як мережа «Natura 2000») і надавати технічну допомогу асоційованим країнам Центральної та Східної Європи й країнам у середземноморському регіоні або прибережних регіонах Балтики. Вона надає фінансову допомогу для підготовчих заходів, демонстраційних планів, попереджувальних кампаній, ініціатив, технічної допомоги та заходів, необхідних для утримання або відновлення біотопів, природних середовищ проживання та окремих видів. На додаток до LIFE, підтримка Спільноти через структурні фонди та Фонд гуртування сприяє реалізації спільних проектів у галузі довкілля (Jeeps) в найбільш вразливих державах-членах. Спільнота також гарантує фінансову підтримку неурядовим організаціям, які діють у природоохоронній сфері.

Спільна політика стосовно довкілля ґрунтується на попереджувальному принципі та на принципах, відповідно до яких мають бути вжиті превентивні заходи, шкоду, завдану довкіллю, має бути компенсовано, а забруднювач має платити (ст. 174 ДЄСп). Принцип «забруднювач платить», згаданий у ст. 174, п. 2 Договору про ЄСп, означає, що кошти, залучені для боротьби із забрудненням і незручностями, передусім покладаються на забруднювача, тобто на промисловість, яка їх спричинює. Тобто забруднювальне виробництво мусить нести витрати на заходи, необхідні для боротьби із забрудненням (інвестиції в прилади й устаткування для боротьби із забрудненням, реалізація нових процесів, щоденні витрати для очищувальних заводів тощо) та витрати, призначені для заохочення самого забруднювача вжити якомога дешевших заходів для зменшення спричиненого ним забруднення (заохочувальна функція ціни), або примусити його внести свою частку в спільні очисні заходи (функція перерозподілу).

Однакове застосування всіма державами-членами стандартів у сфері довкілля є фактично незамінним не тільки для збереження навколишнього середовища Європи, а й для нормального функціонування внутрішнього ринку та для економічного й соціального гуртування.

ТЕМА 6 ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Політика ЄС у сфері торгівлі. Політика допомоги з розвитку. Зовнішні відносини та зовнішня політика ЄС.

Країни-члени ЄС у сфері міжнародної торгівлі постійно дотримувалися політики, що ґрунтувалася на двох основних засадах. По-перше, лібералізація торговельних відносин, усунення бар'єрів та обмежень у світовій торгівлі сприяє ефективнішому розміщенню ресурсів, зростанню добробуту населення в окремих країнах та світовій спільноті загалом. По-друге, ЄС захищає певні сфери та галузі національних економік країн-членів від конкуренції з боку виробників третіх країн, поступово адаптуючи національних виробників до глобальної конкуренції.

Створення умов вільного руху товарів в ЄС доповнювалося розробкою та впровадженням засад єдиної зовнішньоторговельної політики ЄС, перший етап якої завершився у 1968 р. створенням митного союзу. Всередині Спільноти в межах митного союзу, як одного зі зміцнювальних елементів спільної торговельної політики, було впроваджено єдиний митний тариф країн, здійснено гармонізацію митних правил, перш за все визначення митної вартості, країни походження товарів, уніфікацію товарної номенклатури, процедур митної очистки тощо, скасовано ввізне мито, кількісні обмеження та реалізовано заходи еквівалентної дії у торгівлі між державами-членами, а зовні – запроваджено спільний митний тариф та спільну торговельну політику. Спільна торговельна політика ґрунтується на універсальних принципах, що стосуються тарифних платежів, укладання тарифних і комерційних угод, гармонізації заходів з лібералізації, експортних стратегій та заходів із захисту торгівлі, зокрема й тих, що розглядали в перебігу судових справ щодо демпінгу та субсидій. Європейські Інституції узгоджують єдиний митний тариф, укладають митні й торговельні угоди, гармонізують заходи з лібералізації торгівлі з третіми країнами,

визначають експортну політику та вживають запобіжних заходів, передусім для того, щоб припинити нечесну торговельну практику.

Найважливішим об'єднувальним чинником торговельної політики Спільноти є Спільний митний тариф (СМТ). Розроблення попередніх варіантів і вдосконалення СМТ здійснювали з урахуванням положень ГАТТ. Тарифи системи СМТ від самого початку були низькими, що відповідало основній меті лібералізації міжнародної торгівлі. При цьому учасником переговорів ГАТТ/СОТ є не окремі держави-члени, а Європейська Комісія, котра діє на основі доручення Ради. Проте одним із центральних принципів ГАТТ і СОТ є збалансування взаємних вигід (принцип глобальної взаємності).

Для Європейського Союзу це означає, що він може пов'язувати відкриття доступу учасників економічного процесу з тієї чи іншої третьої країни до вигід єдиного ринку з наданням аналогічних можливостей для європейських підприємств (фірм, компаній) у відповідній країні або принаймні з усуненням будь-якої дискримінації щодо них. Це передбачає застосування індивідуального підходу до третіх країн і єдиного підходу з боку всіх держав-членів. Правила єдиного ринку зобов'язують останніх проявляти до тієї чи іншої третьої країни однакове ставлення. Структура та рівні єдиного митного тарифу ЄС, який щорічно видається Комісією у двох варіантах, відображає основні особливості зовнішньоторговельної політики Союзу.

По-перше, рівень єдиного митного тарифу ЄС постійно знижується на підставі домовленостей у межах раундів переговорів ГАТТ/СОТ. Окремі товари (масляничне насіння, корм для худоби, мінеральні продукти – окрім палива, дерево, гума) обкладаються імпорними зборами замість мита.

По-друге, ЄС зберігає митний та нетарифний захист деяких видів чутливої сільськогосподарської продукції у межах Єдиної сільськогосподарської політики Союзу. Наприклад, імпортне мито на цукор становить 80 %, на тютюнові вироби – 180 %. Кількісні обмеження також застосовуються для захисту інших чутливих галузей та товарів: продукції чорної металургії, текстилю, хімікатів,

взуття, скляних виробів.

По-третє, ЄС широко використовує різні схеми преференцій, що надаються окремим країнам та групам країн. Наприклад, існують: загальна схема преференцій для країн, що розвиваються; розширені пільги для країн АКТ у межах Ломейських та Котонських угод, а також країн – сусідів ЄС у Північній Африці та Близькому Сході (Алжир, Марокко, Туніс, Єгипет, Йорданія, Ліван, Сирія); режим вільної торгівлі з ЕАСТ; Угоди про асоціацію з Туреччиною, Мальтою, Кіпром; Європейські угоди з Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною, Болгарією, Румунією, Латвією, Литвою, Естонією; Угоди про вільну торгівлю промисловою продукцією з Ізраїлем.

До того ж ЄС надає значні преференції країнам Андського пакту та Центральної Америки з метою боротьби з розповсюдженням наркоматеріалів. ЄС вже має дев'ять угод про зону вільної торгівлі з країнами регіону та три угоди про митний союз із Кіпром, Мальтою, Туреччиною. Угоди про вільну торгівлю також діють із Південною Африкою та Мексикою. Ведуться переговори з країнами Латинської Америки (Меркосур та Чилі), країнами-членами Ради співробітництва країн Перської затоки (Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт, ОАЕ, Оман). Між Росією та ЄС триває переговорний процес про створення Спільного європейського економічного простору. Західним новим незалежним країнам (Молдова, Білорусь, Україна) Євросоюз також пропонує використовувати цей інструмент.

Систему преференційних торговельних угод ЄС з іншими країнами можна уявити як піраміду, в основі якої знаходяться країни, торгівля з якими здійснюється за загальним принципом найбільшого сприяння (*most favoured nation – MFN*), а на вершині – країни з найбільшими преференціями. Кожна сходинка такої піраміди означає рівень відкриття внутрішнього ринку ЄС для третіх країн шляхом визначення сфери товарного покриття, глибини зменшення тарифу, обсягу тарифних квот, адміністративних правил та процедур доступу на ринки Союзу. Найбільші преференції мають країни, що розвиваються – на них

поширюється Загальна система преференцій. З 1964 р. для окремих країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону ЄС надає спеціальні торговельні преференції, з 2008 р. ці угоди замінені на Угоди економічного партнерства. Для найменш розвинених країн з 2001 р. ЄС запропонував нову ініціативу «Все, крім зброї» (Everything But Arms – ЕВА), яка передбачає вільний доступ на ринки Союзу всіх товарів без мита та квот, окрім свіжих бананів, рису і цукру, ринки яких відкриваються поступово.

По-четверте, Європейський Союз активно використовує нетарифні заходи регулювання зовнішньої торгівлі, перш за все паратарифні інструменти; податки на додану вартість; акцизи; сільськогосподарський збір; компенсаційний збір; антидемпінгові заходи; компенсаційне мито; кількісні обмеження (квоти); імпорتنі заборони; добровільне обмеження експорту; ліцензування; технічні вимоги. У своїй політиці експортного регулювання ЄС дотримується принципу вільного здійснення експорту у треті країни. Контроль та обмеження експортних поставок стосується лише незначного переліку товарів. Водночас, ЄС використовує добровільне обмеження експорту в інші країни продукції текстильної, швейної, взуттєвої галузей промисловості, чорної металургії, верстатів, автомобілів, побутової електроніки, посуду тощо. Приміром, поставки сталі з ЄС обмежені за угодою 7 % ми відповідного ринку в США.

Таким чином, зовнішньоторговельна політика Європейського Союзу спрямована на лібералізацію експорту й імпорту (передусім промислової продукції), поступове зменшення тарифу та усунення нетарифних заходів, що стримують міжнародний обмін. Одночасно зовнішньоторговельна політика ЄС зберігає достатньо високий рівень захисту окремих «чутливих» секторів і сфер внутрішнього ринку ЄС через митні та нетарифні обмеження, які доповнюються спеціальною галузевою комунітарною конкурентною політикою.

Надання допомоги з розвитку відбиває як прагнення до солідарності між розвиненими країнами ЄС та менш розвиненими країнами світу, так і економічну потребу Союзу в гарантуванні постачання сировинних матеріалів і створення

ринків збуту для своєї продукції.

Згідно зі ст. 177 Договору про ЄСп, політика Спільноти в сфері співпраці з розвитку є комплементарною, тобто має доповнювати політики, що їх реалізують держави-члени, та сприяти забезпеченню сталого економічного й соціального розвитку країн, що розвиваються; безперешкодної та поступової інтеграції їх до світової економіки; боротьби з бідністю в цих країнах. Згідно зі ст. 301 ДЄСп Спільнота має право застосовувати політично вмотивовані економічні санкції, що в результаті перетворює будь-яку угоду про співпрацю на інструмент широкого політичного, соціального й економічного підходу. Вимоги щодо реалізації проектів у рамках політики Спільноти у сфері міжнародної співпраці сприяють досягненню загальної мети розвитку й консолідації демократії та норм права, а також дотримання прав людини та забезпечення основних свобод у третіх країнах.

Спільна політика щодо допомоги з розвитку передбачає також залучення тендерних питань у процесі співпраці з розвитку, зокрема, шляхом підтримки внесення до складу проектів Спільноти з розвитку тих видів діяльності, що спрямовані на ліквідацію істотних тендерних нерівностей, які були наявні в таких проектах, а також шляхом розбудови внутрішнього потенціалу розвинутих країн для впровадження тендерного виміру до цих проектів. Крім того, ЄС сприяє повномасштабному залученню екологічного виміру до процесів розвитку; зокрема, йдеться про збереження тропічних лісів і стабільне господарювання у цих та інших видах лісів у країнах, що розвиваються.

На сьогодні Європейським Союз нагромадив потужний арсенал інструментів допомоги з розвитку – від підписання Конвенції з Африканськими, Карибськими та Тихоокеанськими країнами (АКТ) та особливих відносин з колишніми колоніями та заморськими територіями до надання допомоги країнам, які не мають угод про асоціацію з ЄС, запровадження узагальненої системи тарифних преференцій участі в угодах про світову торгівлю деякими видами товарів та надання допомоги через недержавні організації, що

займаються розв'язанням низки глобальних проблем, зокрема проблеми голоду. Фактично в 1990-х рр. ЄС та його держави-члени забезпечили 45 % світового обсягу офіційної допомоги з розвитку для країн, що розвиваються, тоді як на США припадало менш ніж 20 %.

Крім того, Європейський Союз використовує широкий спектр ресурсів політики допомоги з розвитку – від співпраці в промисловому й технологічному секторах до запровадження режиму сприяння в торгівлі, надання допомоги в забезпеченні харчами та фінансової допомоги. Фінансова допомога може здійснюватися у формі позик та ризикового капіталу з ресурсів Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), субсидій Європейського фонду розвитку (ЄФР); або субсидій, передбачених іншими статтями бюджету Спільноти, що стосуються, зокрема, надання допомоги в забезпеченні харчовими продуктами. ЄФР фінансується в рамках розрахованої на п'ять років програми спеціальних внесків держав-членів, проте одночасно є одним зі складників бюджету Спільноти. Нова система застосування програмного підходу до розподілу допомоги, наданої Спільнотою, сприяє підвищенню гнучкості партнерства й покладає на держави АКТ більшу відповідальність, зокрема, шляхом запровадження системи циклічного програмування (rolling programming), в рамках якої передбачено ліквідацію поняття позапрограмної допомоги, тобто допомоги, що її планує Спільнота в односторонньому порядку.

Нині держави АКТ мають більші повноваження стосовно визначення цілей, стратегій і проєктів, а також щодо управління програмами та їхнього вибору. Фінансову допомогу у визначеному обсязі відтепер надають не автоматично. Розподіл субсидій здійснюється за результатами оцінювання потреб та ефективності роботи, відповідно до критеріїв, розроблених у процесі переговорів між країнами АКТ та Спільнотою. Ці критерії відбивають основні цілі партнерства, зокрема досягнення прогресу в проведенні інституційної реформи, боротьбі з бідністю тощо.

Нині чинні низка міжнародних домовленостей про асоціацію колишніх колоній і заморських територій (ККЗТ) та ЄС, які охоплюють двадцять ККЗТ, залежних від Франції, Нідерландів, Великої Британії та Данії (Гренландія). Хоча ці країни діють під опікою держав-членів, а їхні громадяни, починаючи з 1996 р., вважаються громадянами ЄС, ККЗТ не входять до складу Союзу, але пов'язані з ним угодами про асоціацію і в такий спосіб користуються допомогою з боку ЄФР та отримують вигоди від реалізації деяких інших заходів у сфері розвитку співпраці, як і країни АКТ.

До галузей, де вдаються до співпраці у фінансовій і технічній сферах, належать сільське господарство та розвиток сільської місцевості, рибальство, розвиток промисловості, використання потенціалу в гірничодобувній та енергетичній галузях, транспорт і комунікації, розвиток торгівлі та послуг, регіональна кооперація, а також співпраця в культурній та соціальній сферах. Залежно від рівня розвитку та ситуації в ККЗТ, докладаються також зусилля з налагодження тісної співпраці між ними та країнами АКТ.

Спільнота реалізує програму надання фінансової й технічної допомоги країнам, що розвиваються, з Південної Америки й Азії. Стосунки ЄС з цими країнами реалізуються через угоди про співпрацю, які обмеженіші за своїми масштабами і не передбачають забезпечення пільгового доступу на ринки ЄС експортної продукції з країн Азії та Латинської Америки, за винятком тих моментів, що відбиті в Генеральній системі преференцій (GSP), яка передбачає надання тарифних пільг приблизно 130 країнам, що розвиваються, або, в деяких випадках, забезпечення безмитного доступу на ринки Спільноти їхніх промислових товарів та окремих видів сільськогосподарського експорту. Співпраця Спільноти з країнами Азії та Латинської Америки передбачає надання фінансової та технічної допомоги і визначення нових пріоритетних сфер, серед яких доквілля, людський вимір процесу розвитку та захист прав людини.

Кошти спрямовується на задоволення потреб аграрного сектору або на реалізацію проектів, пов'язаних із сільським господарством (дослідження в

аграрному секторі та харчовій галузі, кредитування сільгоспвиробників тощо); на проведення реабілітаційних і невідкладних відновлювальних робіт у разі природних або техногенних лих; на програму підтримки та надання допомоги людям, що змушені покинути свої домівки (біженцям, мігрантам тощо). Чимало країн, що розвиваються, надзвичайно залежні від експорту лише одного або двох товарів, і, відповідно, їхні доходи можуть істотно збільшуватися або зменшуватися залежно від коливань світових цін на ці товари. Як наслідок, міжнародні угоди, досягнуті в рамках Конференції ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD), передбачають підтримку або стабілізацію виробництва деяких видів товарів. Ці угоди загалом стосуються трьох аспектів: цін, кількісних показників і механізмів (квоти на виробництво, резервні запаси тощо). Країни—виробники розглядають подібні товарні угоди переважно як засіб гарантування своїх надходжень від експорту й забезпечення певного рівня доходу для виробників, тоді як імпортери сприймають їх як засіб забезпечення в майбутньому гарантованого постачання певної кількості того чи іншого продукту за заздалегідь установленою ціною. Для різних видів продукції укладаються різні угоди, деякі з них спрямовані на поліпшення збуту та підвищення конкурентності, інші передбачають спроби втручання у вільну роботу ринкових механізмів на світовому рівні.

Крім того, політика Спільноти щодо допомоги з розвитку спрямована на підтримку демократичних режимів, дотримання прав людини, поліпшення становища жінок і захист довкілля в країнах-реципієнтах, хоча й без особливих успіхів.

Управління Європейської Спільноти з питань надання гуманітарної допомоги (УЄСГД), поліпшуючи систему мобілізації допомоги Спільнот, покликане підвищити обізнаність громадян ЄС про рівень дієвості європейських гуманітарних заходів, оскільки надання допомоги здійснюється за рахунок європейських платників податків.

Зовнішні відносини Європейського Союзу в своєму сучасному вигляді тісно пов'язані торговельною політикою та політикою Спільноти щодо допомоги з розвитку і є прообразом реальної спільної зовнішньої політики.

Найбільш тісні зв'язки ЄС має з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ, 1959 р.), з якою 1972 р. та 1973 р. було підписано угоди про вільну торгівлю. Ці угоди усунули митні тарифи й інші обмеження для торгівлі промисловими видами продукції. Крім того, Спільнота погодилася піти на певні поступки в реалізації спільної сільськогосподарської політики, які доповнювалися взаємними поступками країн ЄАВТ в аграрному секторі. Договір про ЄЕЗ встановлює асоціацію дванадцяти країн ЄС з трьома країнами ЄАВТ – Норвегією, Ісландією та Ліхтенштейном. Нові члени ЄС стають учасниками Договору про ЄЕЗ.

Метою Договору про ЄЕЗ є створення динамічного й однорідного інтегрованого економічного утворення на основі спільних норм і однакових умов для конкуренції. Окрім дотримання принципу «чотирьох свобод» в умовах єдиного ринку, Договір про ЄЕЗ передбачає зміцнення й розширення відносин між Спільнотою та країнами ЄАВТ у сферах, що можуть впливати на бізнесову діяльність, передусім у сферах соціальної політики, захисту споживачів і довкілля, статистики, корпоративного законодавства, дослідної діяльності та розвитку, інформації, освіти, малих і середніх підприємств, аудіовізуальному та туристичному секторах.

Першим проявом інтересу Спільноти до країн Центральної та Східної Європи став план дій у рамках програми «ФАРЕ», який з 1990 р. був поширений практично на всі країни Центральної та Східної Європи, у 1991 р. – на країни Балтії, у 1992 р. – на Словенію, а в 2000р. – на Балканські країни. 9 червня 1977 р. були затверджені нові принципи ФАРЕ, що мали переорієнтувати програму на підготовку країн-претендентів до вступу в ЄС, які впроваджуються за допомогою розроблених Комісією так званих «програм партнерства з питань готування до вступу». Вони забезпечують підґрунтя для програмно-цільового

розподілу коштів «ФАРЕ» з урахуванням двох пріоритетів:

1) розбудови інституційного потенціалу, яка передбачає надання допомоги в зміцненні демократичних інституцій та органів державного управління і виконанні економічних і політичних вимог, що висуваються до потенційних держав-членів (особливо у сфері юстиції та внутрішніх справ);

2) фінансуванні інвестицій, що стосується сфер, де впровадження норм Спільноти потребує значних ресурсів та реалізації великих проектів (охорона довкілля, транспорт, забезпечення якості харчових продуктів, умови на робочому місці тощо).

Паралельно з «ФАРЕ» і у зв'язку з нею для надання допомоги країнам ЦСЄ створено три спеціальні потужні інструменти:

1) Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР, 1991 р.), завдання якого полягає в забезпеченні підтримки переходу до вільної ринкової економіки й сприяння становленню приватних та індивідуальних підприємств у країнах Центральної та Східної Європи, що визначають і впроваджують принципи багатопартійної демократії;

2) Європейський фонд підготовки та перепідготовки, який діє як незалежна організація, що тісно співпрацює з центром розвитку професійної освіти («CEDEFOP»), зосереджує свою роботу на професійному та неперервному навчанні й перепідготовці кадрів у певних секторах;

3) Програму транс'європейської мобільності студентів університетів («ТЕМПУС»), яка сприяє мобільності викладачів, студентів і адміністративних працівників. Окрім різних додаткових заходів, вона передбачає реалізацію спільних тренінгових проектів за участі університетів і компаній країн Східної Європи та їхніх партнерів з принаймні двох країн-членів ЄС. Програма ЄС ухвалено Пакт про стабільність у Південно-Східній Європі, мета якого полягає в сприянні співпраці між країнами Південно-Східної Європи щодо реалізації комплексних заходів стабілізації, безпеки, демократизації, відбудови економіки та розвитку регіону, аби встановити сталі добросусідські стосунки між цими

країнами, між ними та міжнародною спільнотою. Європейське партнерство поширюється на Албанію, Боснію та Герцеговину, Хорватію, колишню республіку Македонію та Сербію й Чорногорію, разом з Косово, та передбачає пріоритетні напрямки співпраці на основі аналізу різної ситуації кожного з партнерів, стану підготування до інтеграції в Європейський Союз. Для західно-балканських країн і територій, які беруть участь або пов'язані з процесом стабілізації та асоціації ЄС, було запроваджено виняткові заходи у сфері торгівлі, європейське партнерство, інтенсифікацію політичного діалогу в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики, надано дозвіл на участь у деяких програмах Спільноти.

Спільнота відіграє вирішальну роль у забезпеченні технічної допомоги країнам-членам Співдружності незалежних держав (СНД). 1990 р. започатковано програму технічної допомоги колишнім радянським республікам на підтримку відновлення й економічних реформ (програма ТАСІС), яка мала наслідком укладення угод про партнерство й співпрацю з 13 державами Східної Європи та центральної Азії, а саме: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Монголія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна.

Загальна програма допомоги прагне полегшити перехід цих 13 країн до ринкової економіки, утвердити демократію та верховенство права та базується на принципах і цілях, визначених в угодах про партнерство та співпрацю (УПС), а також на угодах про торгово-економічну співпрацю, що їх ЄС уклав з кожною з цих країн.

Програма зосереджує допомогу на таких напрямках: підтримка інституційної й адміністративної реформ; приватного сектора та економічного розвитку; підтримка в подоланні наслідків перехідного періоду; розвиток мереж інфраструктури; сприянні захистові довкілля й управління природними ресурсами та розвиткові економіки села.

Програма також заохочує міждержавну, міжрегіональну та транскордонну співпрацю:

- а) між самими державами-партнерами;
- б) між державами партнерами та Європейським Союзом;
- в) між державами-партнерами й країнами Центральної та Східної Європи.

Зараз пропонується застосування європейської політики сусідства, яка передбачає нові договірні відносини ЄС з сусідами Союзу на сході й на півдні у формі європейських угод про сусідство. Йдеться про поглиблення відносин у таких сферах, як політичний діалог і торгівля, заходи підготовки партнерів до більшої частки у внутрішньому ринку, тісну співпрацю у сфері правосуддя та внутрішніх справ.

Середземноморські країни мають велике економічне значення для Європейського Союзу, становлять групу його найбільших торговельних партнерів і мають тісні історичні та культурні зв'язки з деякими його державами-членами. Починаючи з 1995 р. відносини між Європейською Спільнотою та 12 середземноморськими країнами (Алжир, Кіпр, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Мальта, Марокко, Туніс, Туреччина та Палестинська автономія) стають дедалі тіснішими.

Згідно з положеннями Барселонської декларації, трьома основними складниками євро-середземноморського партнерства є: створення зони миру та стабільності шляхом налагодження партнерства у сфері безпеки; створення зони спільного процвітання шляхом налагодження економічного та фінансового партнерства; створення партнерства з соціального й культурного розвитку та гуманітарних питань, а також людських ресурсів, сприяння поглибленню взаєморозуміння між країнами та процесів обміну між громадянськими суспільствами. Середземноморська політика передбачає застосування до кожної з країн індивідуальної стратегії.

В основу нової стратегії Спільноти щодо країн Азії покладено ідеї партнерства з розвитку і політичного діалогу. Пріоритетами цієї стратегії є

поліпшення репутації Європи в країнах Азії та створення клімату, сприятливого для розвитку торгівлі й інвестицій; вдосконалення координації управління допомогою з розвитку з метою забезпечення економічного розвитку менш розвинених країн регіону та подолання в них бідності.

Нові непререференційні угоди (угоди «третього покоління», що поширюються на три напрями співпраці (з торгівлі, економіки та з питань розвитку) та враховують вимоги дотримання прав людини) укладено з Індією, Монголією, Шрі-Ланкою, В'єтнамом та Непалом.

Допомога Спільноти позитивно вплинула на країн-членів Асоціації країн Південно-східної Азії (АСЕАН), куди входять Бруней, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд і В'єтнам.

Програма співпраці ЄС з Китаєм нині зосереджується на підтримці сталого розвитку для забезпечення успіху загального реформування в Китаї та виконання зобов'язань, що їх він узяв на себе в рамках СОТ. Відносини Спільноти з Японією регулюються спільною декларацією, прийнятою 18 липня 1991 р., в якій встановлено загальні принципи й цілі співпраці між двома сторонами, зокрема рівний доступ товарів на відповідні ринки із забезпеченням однакових можливостей шляхом усунення перешкод для торгівлі й інвестицій. поступова лібералізація ринку Спільноти й завершення формування єдиного ринку.

Європейський Союз є найбільшим торговельним партнером Сполучених Штатів Америки і пов'язаний з цією країною культурою, традиціями та дружбою, а також спільними економічними й політичними інтересами, втіленими в міжнародних організаціях: Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) та Північно-Атлантичному альянсі (НАТО).

Зміцнення стосунків мало наслідком прийняття 22 листопада 1990 р. трансатлантичної декларації, в якій сторони підтвердили свої зобов'язання щодо продовження та посилення співпраці на рівних засадах і з цією метою погодилися провадити спільні консультації з важливих питань, що становлять взаємний інтерес, а також активізувати діалог у межах формальної системи

контактів.

З 1995 р. співпраця зосереджена довкола чотирьох «стовпів», серед яких: зміцнення миру, розвиток стабільності й демократії та прискорення розвиткових процесів у всьому світі; реагування на глобальні проблеми; сприяння розширенню світової торгівлі та встановлення тісніших економічних взаємин; налагодження міцніших зв'язків між партнерами, а також започатковано програми співпраці у сфері вищої та професійної освіти.

Відносини Спільноти з Канадою спочатку базувалися на договорі між Євратомом і Канадою про мирне використання атомної енергії, договорі між ЄЕС та Канадою про торговельно-економічну співпрацю та договорі про рибну ловлю. 22 листопада 1990 р. сторони ухвалили спільну декларацію, яка спиралась на преференційні відносини, запроваджені рамковою угодою про співпрацю 1976 р.

Спільнота впродовж багатьох років надає допомогу країнам Латинської Америки як групі країн, що не асоційовані з Союзом. Політична декларація, підписана в Римі 20 грудня 1990 р. між Спільнотою та країнами Латинської Америки, що є членами «групи Ріо» (Аргентиною, Болівією, Бразилією, Чилі, Колумбією, Еквадором, Мексикою, Панамою, Парагваєм, Перу, Уругваєм та Венесуелою), спрямована на зміцнення зв'язків між цими двома групами країн, а також конкретні спільні цілі, зокрема скорочення озброєнь, економічний розвиток і захист довкілля.

У 1986 р. Спільнота уклала рамкову угоду з питань торговельної й економічної співпраці та розвитку з країнами Центрально-американської економічної інтеграції (Коста-Рикою, Сальвадором, Гватемалою, Гондурасом та Нікарагуа) і Панамою. В угоді про співпрацю між Спільнотою та країнами Андського пакту або Картагенського договору (Болівією, Колумбією, Еквадором, Перу та Венесуелою) особливо наголошено на консолідації систем регіональної інтеграції та підтримці принципів демократії й прав людини. Європейський Союз також надає технічну допомогу спільному ринку країн

Меркосур (до якого входять Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай), має рамкову угоду про міжрегіональну економічну та торговельну співпрацю.

Надаючи підтримку латиноамериканським країнам у їхніх зусиллях з розвитку (на двосторонньому рівні) та інтеграції (на багатосторонньому рівні), Європейський Союз сподівається, що це сприятиме політичній стабільності, економічному й соціальному розвитку в цьому регіоні світу, який, попри всі його теперішні економічні й соціальні проблеми, багатий на сировинні матеріали і є містким потенційним ринком.

ТЕМА 7 РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ ДО ЄС

Критерії для вступу до ЄС. Особливості розширення ЄС на Схід. Україна на шляху європейської інтеграції. Перспективи співробітництва України та ЄС. Інтеграція України до ЄС через транскордонне співробітництво.

В червні 1993 р. на саміті в Копенгагені було вирішено, що асоційовані країни можуть приєднатися до Європейського Союзу, коли будуть спроможні взяти відповідальність за членство в співтоваристві та відповідатимуть певним політичним та економічним умовам, які отримали назву «Копенгагенські критерії».

Політичні критерії передбачають стабільність інституцій, які забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та захист інтересів національних меншин.

Юридичні критерії мають на увазі спроможність взяти на себе у повному обсязі зобов'язання, що пов'язані з членством у ЄС, включаючи відданість цілям політичного, економічного і валютного союзу.

Економічні критерії вимагають наявності функціонуючої ринкової економіки, а також здатності конкурувати й витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Складовими оцінки економічних критеріїв можливості вступу країн субрегіону до Європейського Союзу є виконання наступних умов:

- рівновага між попитом і пропозицією, яка встановлюється шляхом взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність суттєвих бар'єрів, які обмежують вступ у ринок (створення нових фірм) та вихід із нього (банкрутство);
- спроможність конкурувати та витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу;

– достатня кількість за прийнятними цінами фізичного та людського капіталу, включаючи інфраструктуру (постачання енергії, телекомунікації, транспорт тощо), можливості освіти, науки та перспективи їхнього розвитку;

– можливість впливу держави та діючого законодавства на конкурентоспроможність засобами торгівельної політики, шляхом проведення відповідної політики в галузі конкуренції та надання державної допомоги, сприяння середнім та малим підприємствам тощо;

– відповідний рівень та динаміка торговельної інтеграції країни з Союзом до вступу (обсяги та структура торгівлі з країнами-членами Союзу);

– питома вага малих фірм (оскільки малі фірми швидше отримують позитивні здобутки від поліпшення доступу до ринку, а великі фірми меншою мірою схильні адаптуватися до нових умов). Процес розширення ЄС на Схід охоплює країни Центральної та Східної Європи, а також Кіпр, Мальту і Туреччину:

– З політичної та економічної точок зору це унікальний процес, який не мав прецеденту за всі роки існування Європейського співтовариства.

– Розширення ЄС на Схід на відміну від інших інтеграційних угруповань в світі комбінують економічні, соціальні, політичні чинники, проблеми безпеки та ін.

– З початку 90-х рр. країни Центральної та Східної Європи орієнтувалися лише на інтеграцію з ЄС, хоча західні політики та економісти й намагалися стримати це прагнення, наполягаючи на прагненні невеликих регіональних інтеграційних співтовариств як проміжних структур на шляху до повноправного членства в Європейському Союзі.

– Послідовність підключення країн Центральної та Східної Європи до загальноєвропейської інтеграції відрізняється від аналогічного процесу, який охопив у 80-ті рр. ХХ ст. декілька південно-європейських країн (Грецію, Португалію та Іспанію).

– Кандидати з держав Центральної Європи та деякі країни другої групи в

торгівлі з ЄС досягли більш раціональної структури експорту, ніж вони мали в торгівлі між собою до приєднання до Європейського співтовариства, хоча теорія розвитку торгівлі рекомендує розвивати високотехнологічні галузі та виробництва спочатку на основі регіональних інтеграційних угруповань, а потім після їх «созрівання» переспрямовувати на більш великі та розвинуті ринки.

– Інтеграція країн Центральної та Східної Європи в ЄС відбувається в умовах швидко зростаючої глобалізації.

– Кандидати на членство в ЄС з країн Центральної та Східної Європи мають переважно географічної близькості до ринків з великим потенціалом.

– Передумови та можливості розширення ЄС на Схід не мають історичного прецеденту. Країни-кандидати першої групи мають більш низький рівень ВВП на душу населення порівняно з середнім показником в Євросоюзі. Ще більший різниця у країн другої групи.

– Відмінності в рівнях економічного розвитку країн-кандидатів є безпрецедентними. При жодному з попередніх розширень Євросоюзу не було настільки великих відмінностей між кандидатами по рівню ВВП на душу населення, продуктивності та конкурентоспроможності, доходам та багатством іншим макро- та мікроекономічним показникам.

– Перспективи вступу країн Центральної та Східної Європи до ЄС – важливий стимулятор, мобілізуючий чинник для проведення економічних, соціальних, інституціональних та інших реформ.

– Рішення запросити Болгарію та Румунію до переговорів про вступ до співтовариства, яке було прийнято Євросоюзом в 1999 р. в Хельсінкі, політично мотивований жест. Аналізи як Європейської комісії, так й незалежних дослідників макро- та мікроекономічних показників цих країн не підтверджують економічну доцільність цього кроку ЄС.

Інтеграція України до Європейського Союзу є одним з головних політичних та економічних пріоритетів, європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту,

економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат.

Для України європейська інтеграція — це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної й інституціональної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція — це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне становлення України як інтегрованої частини глобального суспільства, так і національної держави. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії і територіальних претензій.

«Повернення до Європи» було проголошено ключовим напрямом політики України від початку її незалежності. «Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом» (УПС) була підписана 14 червня 1994 р. в Люксембурзі та набула чинності 1 березня 1998 р. Ця угода замінила «Угоду про торгівлю та комерційне й економічне співробітництво», укладену ЄС і СРСР в 1989 р. УПС встановлює між Україною та ЄС і його країнами-членами стабільні політичні відносини, закріплюючи розширення зв'язків між Україною та Європейським Союзом і західним світом взагалі.

Українська частина Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом та Українська частина Комітету були створені 24 лютого 1998 р. з метою здійснення стратегічного курсу України на інтеграцію з ЄС, входження країни до європейського політичного, економічного і правового простору, удосконалення механізму співробітництва України з Європейським

Співтовариством та реалізації Угоди про партнерство та співробітництво. Основні завдання української частини Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом та Української частини Комітету:

1. Створення економічних та політичних умов для початку переговорів про асоційоване членство України в ЄС.

2. Забезпечення процесу європейської інтеграції шляхом реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС.

3. Проведення переговорів про асоційоване членство.

Після набуття чинності Угоди 1 березня 1998 р. був остаточно сформований механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС, що включає регулярні політичні контакти на найвищому рівні.

Про поступову активізацію стосунків між Україною і ЄС свідчило відкриття в Києві Представництва Комісії Європейських співтовариств (жовтень 1993 р.) і у Брюсселі Представництва України при Європейських співтовариствах (липень 1995 р.), а також початок двосторонніх переговорів із деяких напрямків галузевої кооперації і торговельних відносин (1994 р.). Важливим механізмом реалізації європейського курсу України був (із 1993 р.) Міжвідомчий комітет у справах Європейських співтовариств як державний орган узгодження і координації політики України щодо Європейських співтовариств, підзвітний Кабінету Міністрів України. З березня 1995 р. почав діяти Спільний комітет, утворений сторонами і призначений для моніторингу економічного і торговельного співробітництва.

Другий етап розвитку відносин між Україною і ЄС завершився прийняттям на Європейській раді в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України (10 грудня 1999 р.). Спільна стратегія ЄС, ухвалена на базі УПС, визначила пріоритетні напрямки політики країн-членів, а також інституцій Євросоюзу щодо України на чотирирічний термін. Спільна стратегія вперше задекларувала політичне визнання Євросоюзом європейських прагнень України, а також підтвердила курс на стратегічне партнерство з нею.

Початок 2000 р. можна вважати початком нового етапу розвитку відносин України з ЄС: урядова програма («Реформи для процвітання») визначила головними стратегічними цілями України будівництво відповідної основи для членства України в ЄС і формування проєвропейської більшості у суспільстві. Етапним щодо інтеграції України в європейський економічний простір стало підписання в Женеві 19 червня 2000 р. Декларації «Україна – ЄАВТ», де визначені основні напрями й інституційні засади співробітництва сторін, а також отримання Україною статусу країни з ринковою економікою у антидемпінгових справах.

Були визначені наступні етапи просування України до членства в ЄС:

1. Набуття членства в СОТ, що передбачає приведення українського законодавства у відповідність до стандартів країни з ринковою економікою.
2. Входження України в ЄАВТ і ЄЕЗ. Реалізація УПС.
3. Створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС.
4. Набуття статусу асоційованого члена ЄС (можлива модель Європейської партнерської угоди, яка відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС, або модель відносин асоціації, які Співтовариство у 70-х рр. ХХ ст. установило з Туреччиною, країнами Близького Сходу).

Серед факторів стримування руху України до Європи визначальну роль відіграють:

- невідповідність розвитку демократичних інституцій і стану громадянського суспільства європейським стандартам;
- низький рівень економічного розвитку;
- повільні темпи реформ, які до того ж недостатньо скоординовані із завданнями європейської інтеграції; низький рівень ВВП і доходів на душу населення;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, нерозвиненість базових інститутів економіки, несприятливий інвестиційний клімат; високий рівень корупції й економічної

злочинності; проблеми захисту прав інтелектуальної власності, проблеми боргових зобов'язань України;

— вузькість структури експортних пропозицій України щодо єдиного внутрішнього ринку ЄС – вагомість частки чутливих товарів (майже 60%) у складі українського експорту, проти яких в ЄС застосовуються протекціоністські заходи (продукція сільського господарства, чорної металургії, текстильної промисловості);

— непослідовність зовнішньої політики України; слабкість адміністративно-інституціонального забезпечення курсу європейської інтеграції, зокрема, брак досвідчених фахівців із проблем євроінтеграції у державних структурах України;

— неспроможність нести фінансовий тягар внесків до ЄС;

— зростання конкуренції з боку фірм країн-членів ЄС у процесі лібералізації і збільшення відкритості національної економіки, що супроводжуватиметься ліквідацією неконкурентоспроможних підприємств із негативними соціальними наслідками;

— брак цілеспрямованої інформаційно-пропагандистської кампанії на користь інтеграції України в ЄС.

Серед зовнішніх факторів стримування євроінтеграційних прагнень України залишаються невизначеність країн-членів щодо географічних кордонів майбутнього ЄС і часових рамок приєднання до нього нових країн, пріоритетність російського фактора у зовнішньополітичних і економічних орієнтаціях західноєвропейських країн.

Аналіз «факторів стримування» дозволяє визначити пріоритетні напрями діяльності органів державної влади України з метою реалізації євроінтеграційної стратегії:

— глибокі структурні перетворення, необхідні для забезпечення стабільного зростання економіки України; ринкова трансформація національної економіки на основі європейських стандартів;

- залучення західних інвестицій;
- демократизація суспільних відносин; розбудова громадянського суспільства; виконання в повному обсязі зобов'язань України перед Радою Європи; боротьба з корупцією;
- удосконалення Україною захисту прав інтелектуальної власності; приведення національної нормативно-правової бази до європейських стандартів;
- створення структурних підрозділів з питань європейської інтеграції на урядовому і відомчому, а також парламентському рівнях; проведення адміністративної реформи з урахуванням європейського вектора;
- утілення у життя відповідної програми підготовки й перепідготовки службовців; зміцнення фінансової складової євроінтеграційного руху України;
- проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької програми з метою поліпшення знань суспільства про природу, сутність європейської інтеграції, специфіку функціонування ЄС;
- зміцнення двосторонніх контактів із суб'єктами ЄС, зокрема, з Францією, Німеччиною, Великобританією; участь України у спільних з ЄС економічних проектах, наприклад, залучення європейського капіталу до реалізації проектів типу транспортування енергоносіїв з Каспійського регіону на захід за маршрутом Грузія – Україна – Польща;
- активізація участі України в європейських регіональних ініціативах, зокрема, Центральноевропейській угоді про вільну торгівлю, Організації Чорноморського економічного співробітництва, Програмі співробітництва країн Балтійського регіону, що дозволило б налагодити стійкі зв'язки з країнами-кандидатами, країнами-членами ЄС, а також головними міжнародними організаціями, залученими до економічного співробітництва у Європі;
- участь у будівництві архітектури європейської безпеки, використовуючи членство в ОБСЄ й у програмі «Партнерство заради миру»;
- поглиблення прикордонного й митного співробітництва; координація боротьби з організованою злочинністю, незаконною міграцією, наркобізнесом, відмиванням капіталів.

Наступним важливим кроком поглибленої співпраці між Україною та ЄС має стати підписання між ними до кінця 2012 р. Угоди про створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС та Угоди про надання статусу асоційованого члена ЄС.

Спільна стратегія ЄС щодо України (грудень, 1999 р.) засвідчила визнання європейських прагнень України з боку країн-членів ЄС, а також поширила можливість двостороннього співробітництва на зовнішню політику і політику безпеки, юстицію і внутрішні справи. Основними пріоритетами співробітництва України та ЄС згідно цієї стратегії є наступні.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави, а також сприятиме зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у країнах-членах ЄС. Цей процес має охопити приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя і здоров'я, довкілля, захист прав споживачів, технічні правила й стандарти, транспорт.

Економічна інтеграція і розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС і України, у взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, у запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Зобов'язання України та ЄС у сфері конкуренції:

1. З визначеними датами виконання:

— усунення дискримінації між громадянами сторін стосовно умов державної закупки та маркетингу товарів, вироблених державними монополіями комерційного характеру;

— непідтримка та непроведення заходів на користь державних підприємств або підприємств, що мають виключні права, оскільки подібні заходи можуть зашкодити торгівлі між ЄС та Україною.

2. Без фіксованої дати виконання:

- утримання від надання державних дотацій окремим підприємством;
- утримання від надання дотацій на окремі види послуг;
- утримання від надання дотацій на виробництво товарів, що не є первинними;
- надання інформації щодо схем дотацій та конкретні випадки державної підтримки, на вимогу іншої сторони.

3. Загальні та м'які зобов'язання:

- Україна та ЄС зобов'язуються усунути обмеження конкуренції між підприємствами щодо їх стосунків одне з одним, з державою;
- ЄС розглядає можливість надання Україні технічної допомоги у розвитку та застосуванні правил конкуренції.

Важелем просування українських інтересів у відносинах з ЄС має стати визнання з боку ЄС важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки. Одним з головних чинників інтеграції України до ЄС Стратегія визнала розширення співробітництва між Україною і ЗЄС – провідною структурою у сфері оборони і безпеки ЄС.

Важливим напрямком інтеграційного процесу Стратегія визначила політичну консолідацію і зміцнення демократії. Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. Внутрішньополітична консолідація включає, насамперед, зміцнення демократії і верховенство права в Україні, становлення громадянського суспільства і подальше формування української політичної нації, формування у суспільстві прихильності до ідеї вступу України в ЄС. Спільна стратегія ЄС щодо України запропонувала нові напрямки посилення політичного діалогу:

- запобігання кризам і поглиблення безпеки, зокрема, шляхом розробки спільних зовнішніх ініціатив у сфері попередження конфліктів і управління кризами у специфічних країнах і регіонах, особливо в суміжних з Україною;

— залучення України до заходів ЄС, що дозволяє їй зробити значний крок у напрямі поглиблення стосунків із Західноєвропейським Союзом (ЗЄС);

— розширення діалогу у форматі Україна-Трійка ЄС, зокрема, шляхом утворення експертних груп з питань роззброєння, торгівлі та передачі зброї, експортного контролю і нерозповсюдження засобів масового знищення тощо.

Нові напрями співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ:

— удосконалення візової політики Україна – ЄС;

— започаткування регулярного діалогу між органами юстиції України і ЄС;

— співробітництво між правоохоронними органами країн-членів;

— покращення управління українським кордоном;

— модернізація пунктів перетину кордону;

— спільне розв'язання проблем нелегальної імміграції;

— надання Україні практичної допомоги в справі імплементації її законодавства щодо відмивання грошей.

Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС полягає в реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС, поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Особливе місце серед напрямів європейської інтеграції України стратегія відводить культурно-освітній і науково-технічній інтеграції, яка охоплює галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну й технологічну сфери. Інтеграційний процес у цих напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіту, науку й техніку, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС, що підвищить в Україні європейську культурну ідентичність, сприятиме її інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища. Це передбачає зняття принципів обмежень на контакти, обміни,

поширення інформації, зокрема, шляхом залучення українських учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Спільна стратегія ЄС щодо України визначила шляхи активізації співробітництва між громадянським суспільством, громадськими й неурядовими організаціями в гуманітарній сфері:

— підтримка освітніх програм і програм наукового обміну між школами, університетами, дослідницькими інститутами;

— підтримка програм партнерства між національними, регіональними, місцевими організаціями, а також професійними асоціаціями, профспілками, неурядовими організаціями і засобами масової інформації.

Стратегія наголошує на необхідності доповнення загальноєвропейського виміру співробітництва регіональною інтеграцією і поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України, країн-членів і кандидатів у члени ЄС. До створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору має привести співробітництво в галузі охорони довкілля.

Таким чином, реалізація євроінтеграційної стратегії детермінує здійснення системних перетворень у державі й суспільстві, а також суттєве поглиблення і розширення практичного співробітництва між Україною і ЄС у всіх магістральних напрямках – торговельному й економічному; у сфері зовнішньої політики й політики безпеки; юстиції і внутрішніх справ; гуманітарній сфері. Транскордонне співробітництво є необхідною умовою у процесі європейської інтеграції, що ґрунтується на співпраці регіонів сусідніх держав та має властивість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, приводити її до середньоєвропейського рівня та сприяти досягненню вільного переміщення товарів, капіталів і людей через кордон. Воно забезпечує мобілізацію місцевих ресурсів та підвищення ефективності їх використання, робить можливим об'єднання зусиль для

вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для випробування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки.

Транскордонне співробітництво Україна – Європейський Союз триває понад 10 років. Програма Транскордонного Співробітництва – одна зі складових Програми Європейського Союзу ТАСІС (Програма Технічної Допомога країнам СНД) поряд з Національною, Регіональною програмами та Програмою ядерної безпеки була розпочата в 1996 р. Метою Програми є розвиток транскордонного співробітництва між Європейським Союзом та країнами-партнерами, серед яких і Україна. До 2004 р. учасниками програми були країни-члени ЄС, країни-кандидати, а також ті регіони Росії, Білорусії, України та Молдови, котрі межували з ними. Співробітництво у рамках Програми здійснювалося відповідно до наступних чотирьох пріоритетів, спільних для всіх країн, що беруть участь у Програмі:

- розбудова інфраструктури (пункти пропуску);
- захист навколишнього середовища та управління природними ресурсами;
- приватний бізнес та економічний розвиток;
- Програма Малих Проектів (СВС SPF).

Співробітництво щодо перших трьох пріоритетів здійснювалося у відповідності до контрактної схеми: проект розроблявся спільно з українськими органами влади та Європейською Комісією, після чого здійснення проекту доручалося організації, яка була відібрана на основі тендерної процедури. У четвертому пріоритеті (СВС SPF) співробітництво відбувалося через відбір проектних пропозицій та видання субсидій на їх впровадження самим заявникам.

Транскордонне співробітництво в Україні здійснюється в межах угод, укладених між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади України та територіальними громадами, відповідальними органами влади інших держав. Найвищою інституційною

формою такого співробітництва є Єврорегіони. Співробітництво у межах Єврорегіонів спрямоване на поєднання зусиль в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництво та модернізацію інфраструктури кордону, розвиток транскордонної мережі, наукової та культурної співпраці, охорону навколишньої природного середовища.

На сучасному етапі основними джерелами фінансування транскордонного співробітництва України є місцеві бюджети, вітчизняні фонди підтримки, фонди та ініціативи Європейського Союзу.

З метою стимулювання розвитку транскордонного співробітництва розроблені «Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва України на 2007–2010 рр.» та «Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 рр.» Вони скеровані на підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу транскордонного регіону шляхом розробки та реалізації спільних проектів та заходів за фінансової підтримки держави. Державна програма передбачає виконання наступних заходів із транскордонного співробітництва:

- модернізація і розвиток існуючої транскордонної транспортної мережі для збільшення її пропускної спроможності;
- будівництво пунктів пропуску через Державний кордон;
- розбудова виробничої та соціальної інфраструктури, спрямованої на поліпшення якості життя громадян та стимулювання економічного розвитку регіонів;
- розвиток інфраструктури бізнесу та туризму;
- впровадження спільної системи захисту довкілля;
- заохочення транскордонних заходів у сфері культури, освіти та навчання;
- зміцнення інституційного співробітництва;
- розвиток співпраці між місцевими громадами.

Реалізація Концепції передбачає створення єврорегіонів по всьому периметру кордонів України на засадах участі, крім регіональних органів влади,

широкого кола громадських організацій, що сприятиме формуванню високорозвиненого громадянського суспільства в регіонах України – як у єврорегіонах Європейського Союзу.

У 2005 р. розпочалася реалізація Програм Добросусідства на кордонах ЄС. Україна бере участь у наступних чотирьох Програмах: Польща – Україна – Білорусь, Угорщина – Словаччина – Україна, Румунія-Україна та CADSES (транснаціональна програма, в котрій задіяні 18 країн південної та південно-східної Європи), метою яких є поліпшення соціально-економічної ситуації у прикордонних областях із різних боків кордону.

З українського боку в Програмах беруть участь Одеська, Закарпатська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська та Чернівецька області. З боку ЄС в програмах задіяні також тільки прикордонні регіони на відміну від попередньої практики, коли участь могли брати всі країни-члени та кандидати ЄС (за виключенням транснаціональної програми CADSES). З метою координації спільних заходів по різні боки кордону створені українсько-словацька Міжурядова комісія з питань транскордонного співробітництва, українсько-польська Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва, українсько-угорська Міжурядова комісія з питань транскордонного та прикордонного співробітництва.

Для кожної програми застосовується єдина процедура подання заявки та єдина процедура відбору, що охоплює як внутрішній, так і зовнішній елемент окремого проекту (Програми Добросусідства функціонують згідно з «грантовою схемою», коли конкретні заходи для фінансування обираються на конкурсній основі з заявок, поданих в межах окреслених пріоритетів). Було також відкрито Інформаційні пункти Програм Добросусідства в регіонах, зокрема у Львові, Ужгороді та Одесі.

З 2007 р. Комісія запропонувала новий правовий інструмент для розв'язання спільних проблем – Європейський Інструмент Добросусідства та Партнерства (ENPI), однією зі складових якого є транскордонне співробітництво. Суттєвою

відмінністю Програм Добросусідства є відмова від розмежувань поміж джерелами фінансування по обидва боки кордону, тобто кошти з двох джерел фінансування Програм Добросусідства – Європейського Інструмента Добросусідства, Партнерства (ENPI) та Європейського Фонду Регіонального Розвитку (ERDF) – можуть бути використані для спільних дій з будь-якого боку кордону.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посібник / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – 2-е видання, доповнене. – Київ : «Хай-Тек Прес», 2008. – 352 с.
2. Європейський Союз: політика, економіка, право : навч. посібник / За ред. д-ра іст. наук Н. В. Антонюк, канд. юрид. наук М. М. Микієвича. – Львів, 2005. – 532 с.
3. Задорожний Г. В. Європейська інтеграційна політика : конспект лекцій / Г. В. Задорожний, В. О. Козуб. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 161 с.
4. Ніколас Мусис. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Мусис Ніколас; пер. з англ. – Київ : «К.І. С», 2008. — 466 с.

Додаткова література

5. Азбука європейської інтеграції : навч.-метод. посібник / І. Яковук, Л. Трагнюк, В. Медляєв. – Харків : «Апекс+», 2006. – 168 с.
6. Збірка документів Ради Європи, ратифікованих Україною. – Бюро інформації Ради Європи в Україні. – Київ, «Фенікс», 2006. – 496 с.
7. Політика європейської інтеграції : навч. посібник / Під ред. В. Г. Воронкової. – Київ : Професіонал, 2007.
8. Чибриков Г. Г. Глобализация и ее формы // Вестник Московского университета / Г. Г. Чибриков. – 2006. – № 4. – С. 44–58.
9. Гречаний С. Україна та Європейська інтеграція, «Євроклуб» / С. Гречаний. – Львів, 2002. – 48 с.
10. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України / Б. В. Губський. – Київ : Логос, 2003. – 328 с.
11. Європейська інтеграція та Україна : навч. посібник / Керівник проекту д-р Герд Шиманський-Гайєр. – Київ : 2002. – 480 с.

12. Європейський Союз. Консолідовані договори. – Київ : 1999.
13. Міжнародна економіка : навч. посібник / [Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон та ін.]. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
14. Контурова С. М. Головні чинники і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації // Актуальні проблеми економіки / С. М. Контурова. – 2006. – № 12. – С. 91–97.
15. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посібник / В. Копійка, Т. Шинкаренко. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 198–448 с.
16. Кубів О. Європейський Союз як феномен міждержавної економічної і політичної інтеграції / О. Кубів, С. Трохимчук. – Львів, 2000.
17. Міжнародна економіка : навч. посібник / Під заг. редакцією О. Г. Гупала. – Київ : «Хай–Тек Прес», 2007. – 368 с.
18. Міжнародна економіка : підручник / А. П. Румянцев, Г. Н. Климко, В. Г. Рокоча та ін.; За ред. А. П. Румянцева. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2006. – 479 с.
19. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини : навч. посібник / О. С. Передрій. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 274 с.
20. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посібник / Д. Г. Лук'яненко. – Київ : КНЕУ, 2005. – 204 с.
21. Роберт Карбау. Міжнародна економіка / Пер. з англ. Романа Косодія. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2004. – 652 с.
22. Романо Проді. Задум об'єднаної Європи / Проді Романо; Пер. з італ. – Київ : «К.І.С.», 2002. – 140 с.

23. Семенов Г. А. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми : навч. посібник / Г. А. Семенов, М. О. Панкова, А. Г. Семенов. – Видання друге, перероблене і доповнене. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 232 с.
24. Сандро Гоці. Урядування в об'єднаній Європі / Гоці Сандро; Пер. з італ. – Київ : «К.І.С», 2003. – 286 с.
25. Світова та європейська інтеграція : організаційні засади. Навч. посібник. – Львів, 2000.
26. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія; за ред. проф. Д. Г. Лук'яненка. – Київ : КНЕУ, 2001. – 538 с.
27. Стратегія розвитку України : теорія і практика. – Київ : НІСД, 2002. – 265 с.
28. Україна – ЄС: поширення Угоди про партнерство та співробітництво, 30 березня 2004 р. // Представництво Європейської Комісії в Україні, Київ, 31 березня 2004 р.
29. Україна на шляху до Європи / За ред. Л. Хоффманна, Ф. Мьоллерс. – Київ : Фенікс, 2001. – 344 с.
30. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПС України в умовах глобалізації // Економіка України / О. Шубравська. – 2007. – № 2. – С. 62–68.
31. Якемчук Р. Україна і Європейський Союз / Дипломатія сучасної України (Енциклопедичний довідник). – Київ : 1997. – С. 42–48.
32. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономика, 2003.
33. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних 199 відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В. І. Муравйов. – Київ : Академ-Прес, 2002. – 425 с.
34. Грицяк І. А. Право та інститути Європейського Союзу : навч. посібник / І. А. Грицяк. – Київ : «К.І.С.», 2006. – 300 с.
35. Капустин А. Я. Европейский Союз: интеграция и право : монографія / А. Я. Капустин – М.: Изд—во РУДН, 2000. – 436 с.

36. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики і безпеки : монографія / М. М. Микієвич. – Львів : Вид-во Львів, нац. Ун-ту, 2005. – 416 с.
37. Міжнародне право : навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
38. Свобода П. Вступ до європейського права / П. Свобода; пер. з чеської О. Андрійчука. – Київ : «К.І.С.», 2006. – 280 с.
39. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: навч. посібник / Вольтер Кернз; пер. з англ. В. С. Ісаковича. – Київ : Знання, КОО, 2002. – 381 с.
40. Кавешников Н. Лиссабонський договір : як змінюється Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.perspektivy.info/oykumena/politika/lissabonskij_dogovor_kak_menajetsaJevropejskij_sojuz_2009—12—22.html>
41. Європейський вибір України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<<http://www.minjust.gov.ua/7g.html>>
42. Звіт ЄС про Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<www.delukr.cec.eu.int>
43. Регіональна політика Європейського Союзу: історія і сучасність / пос. Європейська інтеграція: крок за кроком // Сайт ГО «Фонд «Європа ХХІ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<<http://www.europehxi.kiev.ua/ukrainian/program/zmi/book3/036.html>>
44. «Регіональний вимір європейської та євроатлантичної інтеграції», «Європейське покликання України: шляхи реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.ieac.org.ua/index>. Методичні матеріали та вказівки до використання в навчальному процесі.
45. Печенка О. І. Європейська інтеграція : Опорний конспект лекцій / О. І. Печенка, Н. Ф. Соболева. – Харків : ХДУХТ, 2007.
46. Печенка О. І. Європейська інтеграція: навч.-метод. посібник / О.І. Печенка [та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 116 с.

Навчальне видання

ГРИНЕНКО Володимир Володимирович,
КАЛАШНІКОВА Христина Ігорівна

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів бакалавріату всіх форм навчання
спеціальності 281 – Публічне управління та адміністрування)*

Відповідальний за випуск *М. К. Гнатенко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2019, поз. 130Л

Підп. до друку. 05.12.2019. Формат 60 × 84/16.

Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 6,2.

Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.